

SZONGOTT KRISTÓF
1843—1907.

SZONGOTT KRISTÓF a legmagyarabb örmény, a legörményebb magyar, 1907. január 24-én váratlanul elhunyt. Az egész örménységet megdöbbenetette a fájdalmas gyászhir. Családján kívül a legsujtóbb volt az ő hiveinek szűkebb körére, az „Armenia“ munkatársaira.

Az „Armenia“-t Szongott ezelőtt husz évvel alapította, s azóta önfeláldozó becsvágygyal, lankadatlan lázas munkával szerkesztette. *Erre áldozta eszményekre törő életét, ebbe öntötte rajongó lelke ihletét.* Ez volt az egyedüli szellemi kapocs a szézzüllő hazai örménység között. A magyar hazafiség érdekében az „Armenia“ elevenítette fel a már-már elhalványult ősi örmény hagyományt és faji erőnyeket. Ez volt minden üdvös örmény eszme csiráztatója. Innen indult hódító útjára az örmény múzeum terve is, mely megvalósulva az örménység drága *hála áldozata leendő a magyar nemzeti kultúra oltárán.*

Hogy Szongott főműve ne szűnjék meg az ő életével, hogy áldásosan tovább hasson és legyen az elévülhetetlen érdemű alapítónak ércnél maradandóbb emléke: a szamosújvári Örmény Múzeum-Egyesület vezetősége elhatározta, hogy kegyeletes gondjaiba fogadja az „Armenia“-t és tovább kiadja, mint hivatalos közlönyét. A szerkesztést egyelőre a mi gyöngé vállainkra ruházta. Mi megdicsőült barátunk iránt tartozó kegyelethől nem térhettünk ki e megtisztelő, de nehéz feladat elől.

Főképen az a remény biztat, hogy Szongott Kristóf lelkes gárdája, minket, a mester hálás tanítványait is hasonló buzgósággal fog támogatni, hogy az ő szellemében folytathassuk művét, kultiválva az ő eszményeit.

Erre kérjük az „Armenia“ minden volt munkatársát és a hazai örménység minden igaz barátját.

Az „Armenia“ jelen füzetét (XXI. évfolyam 2. 3. szám) a maga egészében *Szongott Kristóf emlékének* kívánjuk szentelni. E megemlékezés méltóvá tétele céljából fölkerésünkre az „Armenia“ volt munkatársai, Szongott Kristóf barátai és ismerősei közül többen szivesek voltak az elhunyt érdemeinek hű tükrét képező, s a kegyelet koszorújának mindmegannyi babérágát képviselő emléksorokat rendelkezésünkre bocsátani.

A kegyelet adójának lerovása után kezdjük meg önálló munkálkodásunkat s folytatjuk, jobban mondvá tovább haladunk azon a megkezdett uton, mely a legtisztább és legszentebb cél, a fajunk egyedeinek és egészének az édes magyar hazánk javára teendő szolgálatai előmozdításában csúcsosodik ki.

Elődünk szelleme vezéreljen s adja az Ég hatalma, hogy vállalkozásunkat siker koronázza!

Szamosújvárt, 1907. február 28-án.

Dr. Herrmann Antal, Dr. Papp Gusztáv
az „Armenia“ szerkesztői.

SZONGOTT KRISTÓF EMLÉKÉRE.

Hogy én, az idegen fajú áldozok elsöhelyen a hazai örménység oltárán *Szongott Kristóf* emlékének, az hangos tanúságtétel a néhai hódító szelleme mellett. Lankadatlan lángolással meg tudta győzni e nemzet legjobbait, a mélyebben gondolkozni tudókat, hogy a *hazai örménység a magyarság legértékesebb, legmegbízhatóbb népeleme*, hogy az örménység erősítése, faji erényeinek megőrzése különösen az erdélyi magyarságnak kiváló érdeke.

Ne azt panaszoljuk, hogy mit veszítettünk ő benne. Hanem áldjuk az Urat, hogy a pusztulás idejében próféta-
tákat támaszt az ő népének. Adjunk hálát a Gondviselésnek azért, amit nyertünk volt *Szongott Kristófban*.

Különben, ha nem a magunk kicsinyes önzése szemével tekintjük a veszteséget: mi az, ami megváltozott? Az ő lelke kihámlott az omlékony porhüvelyből, mely lenyűgöz minket, akik azt véljük, hogy élünk. Lelkéről lehámlottak a földi gyarlóságok, amelyekről ugyancsak nem volt mentes, mert ember volt. De az ő lényege nem semmisült meg. Nemcsak vallásunk csalhatatlan hite szerint él halhatatlan lelke, hanem nekünk és bennünk is él égető szelleme. Eszményekért lángoló rokonlelkek nemcsak az ajkak hallgató szavával közlekednek. Ha az ihlet perceiben a hazai örménységre üdvös eszménk támad, ugy sajdítom, hogy az ő geniusza sugalta azt.

A közömbösség özönvizében *Szongott* Armeniája volt a mentőbárka, amely végre kikötött az „Örmény Múzeum” Ararátján. Mint hajdan Mózes, ő is 40 évig vezette népét a sivatagon át. Már látta az ígélet földét, de nem léphetett be.

Megértették-e az ő vérei az ő szándékát? Ettől függ a hazai örményelem sorsa. Ha meg: virulni fog, és jövője méltó lesz multjához. Ha nem: el fog enyészni és elhalványul a legintenzívebb szín nemzetünk népszivárványában. Pedig e fajnak élnie kell. Megköveteli ezt tőle

több ezredéves multja, az emberiség kulturája, a vallás és e dicső haza szent érdekei.

E szellemben apostolkodott a megdicsőült. Egymaga dolgozott az elmúlt század helyett és dolgozott a jövő század számára. A szellem, a tudomány fegyverével küzdött. Nem lehet tagadni, tudományának betüje gyakran tévedett. De szelleme mindig irányító volt és éltető. A fegyver, a toll kiesett kezéből. Munkabíró kézből hullott ki, a munkának valóságos lázában. Ne zugalódjunk emiatt. Még élhetett volna és akart élni. De eleget élt, sokáig élt, mert sokat élt, mert sokat alkotott. Eszmények javára kamatoztatta a Gondviseléstől rábizott fontot. Ugyszólván fájdalom nélkül szenderült át. Csak a munkától való elválás fájt neki. De jobb volt így, mintha túlélte volna önmagát, mintha meddő aggságban tengődött, kóros tehetlenségben vergődött volna.

A veszteség pótolhatatlannak látszik. De maga gondoskodott bizonyos pótlásról. Messze kiható, serkentő geniusza követőket nevelt, akik az ő szellemében fognak buzgólkodni. Az ő neve a mi programunk. Nem a végzet, hanem a megkezdett munka az, ami szellemi örökségül ránk maradt tőle. Ez örökségben kell osztoznunk. Sokat, többet kell dolgoznunk helyette is. Az ő testi eltávozása nagy feladatokat rótt ránk. Az ő hirtelen halála legyen memento, hogy nincs vesztegetni való idő. Hanyatló fájának ébrednie kell a letargiából.

Szongott életművének koronája az Örmény Múzeum volt. Ez az örmény eszmeélet renaissance-sza, a magyar-örmény geniusz megtestesülése. Örökös hálaáldozat, melyet a világ örménysége mutat be a magyar nemzeti kultúra oltárán azért, hogy Minász örményei százados üldözés után honjukat lelték e dicső hazában. Az Örmény Múzeum az ércnél maradandóbb emlék, mely aranybetűkkel írja be Szongott Kristóf nevét az emberiség kulturtörténetébe. Az Örmény Múzeum volt élte alkonyának világitó és melengető napja. Ez volt utolsó gondjainak gondolata, rajongó ábrándjainak megvalósulásért lángoló álma, a vallás szent malasztja mellett utolsó vigasza. Örmény miatyánk és örmény múzeum, ez volt az ő utolsó sóhaja

azon a hidon, mely jobblétbe vezet. Vallásos volt, magyar volt, örmény volt.

Legyen áldott emléke! Példája buzdítson követésre!
Szamújvárt, 1907. febr. 20.

Dr. Herrmann Antal.

*

Örökké felejthetetlen marad előttem első utam Szamos-újvárra. Midőn e várost madártávlatban éltemben először láttam meg, egy leirhatlan érzés, elfogultság vett rajtam erőt; lelki szemeim előtt elvonult e város alapításának története, ott láttam sűrögni, forogni azokat a férfiakat, kiket fajszeretetem egész melegével örzök ma is szívemben. Azt hittem, hogy a hazai örménységet nálamnál senki jobban nem szeretheti, mindaddig míg vendégszerető házában felkeresve meg nem ismerkedtem Szongott Kristóffal. Bátran állítom, hogy *ez a férfiú szerette legjobban a hazai örménységet*, mert eltekintve szive érzelmeitől, egész munkás életét, nagy tudását és egy vagyont áldozott a hazai örménység faji jellegének és culturájának ébrentartására. És e mellett ritka jó magyar hazafi volt, mintha csak őt vette volna hazánk bölcse Deák Ferenc mintául akkor, midőn ezt mondta „*a hazai örmények a legjobb magyarok.*“ Vajha engedné az Úr elérnünk azt, hogy széles-e Magyarorszáiban levő többi nemzetiségekről is elmondhatnák utódaink ezt.

De Szongott Kristóf emléke él és élni fog örökké a hazai örmények szívében, az ő szelleme megtanítva bennünket, *hogy lehet összeegyeztetni a faji szeretetet a magyar hazafisággal* továbbra is világítani és tündökölni fog közöttünk, miként az égről letűnt csillagok, még letűnésük után is századokig világítanak e földre. — Áldott legyen emléke!

Budapest, 1907. február hó 22.

Dániel László.*

*

Vidéki középiskolákhoz kerülő fiatal tanárok gyakran panaszkodnak, hogy a tanítás szorosan előírt föladatain túl nincs alkalmuk és terük tudományos foglalkozásra. Nincs könyvtár, nincs gyűjtemény, a melyből merítsenek; ösztön, a mely lelkesítse őket.

Valjon mit talált *Szongott* Kristóf négy évtizeddel ezelőtt Szamosújvárt, a mikor tanári működését megkezdte? És valjon miért ünneplik most, negyven esztendő múlva még haló porában is? Folyóiratot alapított az örmény tudományos törekvések képviselésére *magyar nyelven*. Megírta a magyarországi örmények fővárosának történetét, a magyarországi örmények ethnographiáját *lángoló magyar szellemben*; örmény múzeumot alapított *magyar föliratokkal*; örmény gyermekeket, ifjakat nevelt *tüzes magyar hazafiaknak*.

Az ő életét, működését ebből a szempontból kell megbírálni. S élete rajzát méltó volna elolvastatni minden fiatal emberrel, a ki egyik vagy másik egyetemről egy vidéki középiskola tanítószékére lépve, kicsinynek találja a neki jutott Macedóniát. Mi gátolja őket, hogy bővítsék annak határait? Csak kövessék *Szongott* példáját és jelégjét:

„Hass, alkoss, gyarapíts: s a haza fényre derül!”

Kolozsvár, 1907. febr. 21-én,

Márki Sándor.

*

„DEFUNCTUS ADHUC LOQUITUR!” ... Boldog emlékezetű *Szongott* barátomról, mint az „*Armenia*“ és az „*Örmény Múzeum*“ megalapítójáról, ki egy életen keresztül annyit buvárkodott szülővárosunk történeti múltjának lelkes tanulmányozásában, méltán följegyezheti irodalmi történetünk kronikása az előrebocsátott latin szólás mód kifejezését használva:

„Még meghalva is beszél!” ...

Élete az örménység számára egy szellemi utirányt jelez az utókornak, megjelölve a történelmi előzmények által kiszabott célt, visszatartva úgy a nacionális érzületnek, mint a Haza szeretetének elhanyagolásától.

Ebben van az ő nagy érdeme, miszerint az örménységnek ezen *dualisztikus* közéleti helyzetét a történeti nemes hagyományok feltárásával megvilágította és így a jövőre nézve is *eszménykép* gyanánt állította fel...

Olyan érdem ez, mely képes ércnél maradandóbb emléket szerezni széles körökben elismert nevének.

Egy monumentum, a mely valóban „*aere perennius!*”

Kolozsvárt, 1907. febr. 20-án Simay Gergely.

*

Midőn folyó évi január hó 24-én főtéri templomunk halálcsengettyüje Szongott Kristóf, az »Armenia« szerkesztőjének halálát hirdette, fájdalomunk érzete mellett azt kérdeztük magunktól: ki fog nyomába léphetni, ki fogja őt pótolni? ki annyi áldozatkészséggel, annyi szorgalommal ismertté tett benünket, magyar-örményeket magunk előtt és ismertté tette a hazája függetlensége s vallásáért sokat szenvedett örmény nemzet multját. Erős faji érzete, az örmény hagyományok kutatása és ápolása érdekében fáradságot nem ismerő módon dolgozott. Könny ült szemében, valahányszor az örmény lapokban örmény atyánkfiaiinak szenvedéséről olvasott, és sikra szállt mindig védelmükben. Ki nem emlékszik azon memorandumszerű válaszra, melyet 1896-ban Kossuth Ferencnek az »Egyetértés«-ben megjelent »Keleti kérdés« című cikkére adott? De hálával telt el szive a magyar nemzet iránt azon szeretetért, melylyel minket hontalan örményeket e haza fiaivá tett.

Szamosujvárt, 1907. febr. 24.

Bárány Lukács.

*

Nagy vihar volt, lecsapott a villám,
Az oszlopos tölgy, *Szongott*, elveszett . . .
Eltávozott dicsőült alakja,
Megirigylé az ég e szellemet.

Elvitte a dicsőség honába,
Koszorút fonva homloka köré
És a földön nemes törekvése
Megszűnt és már csak — *az utódoké.*

Kedves Kristóf, a te hagyományod
Soha nem muló, *nemes hagyomány*,
Mert a szellem örök birodalma
Nem pusztulhat el a halál nyomán!

Vigaszt azért, ha nem is találok,
Mégis egy érzés csillapítja bűm:
Fenmarad sok, nemes alkotásod,
„Armenia“ s az „Örmény Múzeum“ . . .

Budapest, 1907. febr. 20.

Patrubány Lukács.

*

Valamint Jeremiás próféta az elpusztult Jeruzsálem romjai fölött egykor keservesen lámentált: úgy az ő bánatos siralmait a jelen- és jövő kor valamennyi örmény nemzedékei, a Szongott Kristóf halála fölött bánatosan lámentálni fogják.

Igen; mert Szongott Kristóf elvesztése miatt, az örmény nemzetnek szívére olyan sötét gyászfátyol borult, mely vigasztalhatlan bánatot takar.

Szongott Kristóf nem úgy jelent meg köztünk, mint egy olyan hulló csillag, mely rövid ideig tündökölve, az égről tűneményszerűleg kápráztató fényvel világítva leszalad a földre, és aztán végképen eltűnik: hanem elévülhetlen érdemei folytán, az Ő neve az idők végéig olyan lesz, mint a mennyboltozaton azon örök fényben égő csillagoké, melyekre a viharos tengeren compassz hiányában is, az eltévedt hajós ha föltekint: tündérfényük-nél eligazodik. A föld labirintusában pedig, az Ariádne fonala nélkül is biztosan megfogja bárki is találni a helyes utat.

Ilyen lesz az örmény firmámentumon a Szongott Kristóf név, mely a jövő nemzedékek előtt a magasból örök időkhöz fogja a dicsőség utját jelölni.

Hogy pedig a megdicsőült szelleme előtt külső formában is kiviruljon a hála hervadhatatlan virága, — mint az „Armenia“ munkatársainak egyik szeniora — ebben az ő emlékének szentelt füzetben kegyelettel indítványozom, hogy az „Örmény Múzeum“ ugynevezett könyvtárszobáját, hol a megboldgult szerkesztő és igazgató könyveit és emléktárgyait fogják elhelyezni: nevezzék el jövőben *Szongott szobának*

Ennek bizonyára az a szimbolikus hatása se marad el, hogy a *Szongott* iránt tartozó hála adóját is az örménység

az „Örmény Múzeum“ leghathatósabb támogatásának a képében igyekezzék letörleszteni. Ez lesz *Szongott* Kristófnak a lehető legékesebben szóló epitáfiuma; mert az ő siron túl is hazafias és fajszerető magyar-örmény lelkét szerintem semmi se fogná annyira boldogítani, mint az a tudat, hogy holta után emléket őrzi a *Háj Thánkárán* (Örmény Múzeum) abban a neki kedves környezetben, a melyért 50 éven át élt és halt.

Az örmény Géníusz örködjék örök álma felett!

Kolozsvárt, 1907. febr. 6-án. Dr. Mály István.

*

Egyik hirneves ind bölcselő szerint a világot négy dolog tartja fenn: *a bölcsek tudománya, a nagyok igazsága, az jók imádsága és az élet logikája.*

Szongott Kristóf izlelte a bölcsek tudományát, átérezte a nagyok igazságát s imádkozott a jókkal együtt. Így az ő élete logikusan folyt le. Sokaknak — s ezek sorában nekem is — fáj annak tudata, hogy Ő már nincs többé közöttünk, de megnyugtat az, hogy sirja fölött mindig virrasztani fog az emlékezet!

Budapest, 1907. febr. 21.

Dr. Gopcsa László.

*

A szent írás a lelkészeket azzal biztatja, hogy „a ki az oltárnak szolgál, az oltárról éljen“. Vajjon mi biztatja az örmény kultúra oltarán önzetlenül áldozó papot kiemeríthetlen munkásságra, midőn jogegyenlőséget hirdető országos törvényeink is ránk vonatkozólag életnélküli jöteveink? Bizonyára nem más cél, mint az igaz, mély honfiai érzet. Boldogult *Szongott* barátunk e szt. eszményt szívverésében hordozá. Ingyen, utógondolat nélkül egy egész emberéletet igénylő munkát végzett; valódi önfeláldozással terjesztette hazánkban az azelőtt alaposan alig ismert örmény irodalom és népélet kincseit, aki földi babért az erkölcsi öntudaton kívül sohasem keresett: vigye magával az örmény nép őszinte háláját és nyerje el a kegyelmek Istenétől a földi elismerésnél becsesebb jutalom koronáját az örök boldogság honában!

Erzsébetváros, 1907. febr. 21.

Avedik Lukács.

*

Rajongva szeretted a magyart s e hazát,
S épp így szeretted a fajodat is;
S míg másnak nem érdem ha többet szeret,
Téged e szeretet megneemesít!

Kolozsvárt, 1907. febr. 18-án.

Dr. Issekutz Hugó.

*

Midőn Szongottot az »Armenia« jubiláris száma után üdvözöltem, válaszul nagynevű elődjének, Gábrus Zakariásnak következő mondását idézte:

»Dicséretre méltó nem vagyok. Csak azt tettem, amivel tartóztam!«

Mert Szongott is úgy tudta, hogy a kötelességteljesítésnek nincs határa.

Egy megtért francia író Féval Pál a Megváltót a szeretet bolondjának nevezi.

És a Szeretet e bolondságából a világ ujjászületése, az emberiség üdvössége származott.

Nekünk is volt egy bolondunk: Szongott, a fajszeretet bolondja.

S ha e szeretet bolondságából a kötelességteljesítésnek az önfeláldozásig menő mértékét megtanuljuk, akkor a szamosujvári főtemplom sirboltjába január 26-án, nem az *utolsó örményt* temettük.

Gyergyószentmiklós, 1907. febr. 21.

Görög Joachim.

*

Az elhunyt, kit 40 évvel ezelőtt a szamosujvári algimnázium 1-ső osztályában, mint tanáromat tisztelhettem, már akkor fetünt kiváló szorgalma, lelkiismeretes és lankadatlan törekvése által, hogy tanítványaival a tanulást igazán megkedveltetve, — ismereteiket a lehető legjobban gyarapítsa.

Csakis ilyen tulajdonokkal megáldott férfiú nyujtathott reményt arra, hogy azon programot, melylyel az »Armenia« folyóirat általa szándékolt szerkesztését és kiadását, ezelőtt 20 évvel, a hazai örménység tudomására hozta, két évtizeden át be is tartsa.

Igen jól emlékezem, hogy úgy az örménység, valamint a hazai sajtó egy része is, nem minden aggodalom nélkül fogadták ezen programot, mert félték attól, hogy az »Armenia« a már nyelvben, gondolkozásban és szokásokban egészen magyarrá vált örménységben, — széthuzó törekvéseket támaszthat.

A következmények azonban megmutatták, hogy ezen aggodalmak alapnélküliek voltak, mert — ép ellenkezőleg — az elhunyt fényesen bebizonyította, hogy *miként tehet valaki fajának megbecsülhetetlen szolgálatokat és lehet amellett kifogástalan magyar hazafi is.*

Szongott pedig fajának eléggé megnebecsülhető szolgálatokat tett irodalmi működésével, különösen pedig az »Armenia« szerkesztésével; mert csak így vált lehetségessé az egykor világtörténelmi szerepet játszott, ősi kulturájú örmény nemzet múltját nemcsak a hazai örménység, hanem az egész művelt magyar társadalom szélesebb rétegeivel is megismertetni és sok ferde előítéletet megszüntetni.

Hisz jól tudjuk, hogy az »Armenia« megjelenéseig, még a műveltebb hazai örménység is, őseinek múltját jó részt csak a boldogult, nagytudású *Lukácsi* Kristóf, egykori szamosujvári főesperes-plébánus, e tárgyú kisebb művéből ismerte. Nevezetnek elhalálózása után — tudtommal — Magyarországon armenistikával senki sem foglalkozott és már-már úgy tetszett, hogy követője nem leend, holott ép ez időben annak művelése úgy Anglia, mint Francia- és Németországban kiváló tudósokat foglalkoztatott, mely körülmény legjobban bizonyítja ezen tudományág fontosságát.

És a jó sors úgy akarta, hogy ép a kellő időben jöjjön egy férfiú, ki törhetetlen szorgalommal, fáradhatatlan kutatással, tántorithatatlan hittel, — ugyszólva az utolsó percben — megmentse, összegyűjtse és föltárja mindazt, mi egy fajt múltjára büszkévé tehet és a mi a hazai örményeknek, a magyar nemzetet alkotó többi fajok között, az őt megillető helyet kivívja és biztosítsa.

Boldogultnak működését ilyen szempontból kell megítélnünk! — Uttörő és fáradságos munkáját mi kellő-

képen igyekeztünk értékelni és méltányolni, áthatva azon tudattól, mily megbecsülhetetlen kincs jutott ez által nemcsak a jelen, de a jövő nemzedékek birtokába is.

Szongott Kristóf tehát nem élt hiába! Mint tanár nemzedékeket nevelt jó hazafias szellemben, lelkiismeretes gondossággal; mint író pedig megbecsülhetetlen szolgálatakat tett szülővárosa, fajrokoni és a magyar tudományosságának.

Kolozsvár, 1907. febr. 18.

Dr. Turcsa János.

*

Az élöket hizelgő módon túlbecsüljük, a holtakat jobbra elfeledjük. Ez alól csak az igazi nagyságok kivételek; míg élnek, alig bánunk velök érdem szerint, holtuk után sietünk felmagasztalni őket.

Igy vagyunk majd minden földi jóval, — akkor kezdjük értékelni, mikor már nincs birtokunkban.

Szongotról is még csak ezután tudjuk meg, hogy *ki* volt.

Sirjánál kezd érvényesülni felette is a nagy, vallásos elv: *halálban a megdicsőülés!*

Gyulafehérvár, 1907. febr. 22.

Dr. Fejér Gerő

*

Fájó érzéssel vettem tudomást arról, hogy az Armenia és az Örmény Múzeum érdemes megalapítója, Szongott Kristóf kedves barátom a hazai magyar-örménység nagy veszteségére oly korán befejezte földi pályafutását.

Megvallom azok közé tartoztam, aki ismerve Szongott Kristóf páratlan fajszeretetét, azon hitben voltam, hogy az Armenia lapjának keletkezésével a lap szelleme és iránya félreértésre fog találni.

De e feltevésemben örömmel csalódtam, mert városunk elhunyt ezen nagy fiát épen oly mérvben lelkesítette a magyar hazafias érzés, mint a mennyire uralta az ő nagy lelkét a fajszeretet és városunkhozi ragaszkodás.

Ezen hármias érzés oly bámulatraméltó harmóniában működött az ő nemesen érző szívében, hogy e három érzés közül egyik sem szenvedett a másik rovására, és ép

ezen kiváló tulajdonaival szerzett magának és fájának is hazafias érdemeket.

De hogy mennyire nemes gondolkozásu emberbarát is volt, legfényesebben bizonyítja azon körülmény is, hogy lapjában és munkáiban soha sem kereste az egyének közötti disharmoniát; ő a közpályán szereplő férfiakról is csak jót, de sértőt soha senkiről sem írt; szóval nem az ellentéteket kereste, hanem azt, ami közérdekű ügyekben és hazafiasságban az egyéneket egyesítette.

És hogy városunkat is mily mérvben szerette, és hogy nem volt önző, semmi sem igazolja jobban, mint az, hogy mikor Szamosújvár város közterhei takarékoszágra intették a városi közügyek intézőit, velük egyértelműleg belenyugodott abba, hogy az Armenia dotatioja is töröltessék a város terheiből, és hézagot pótló lapját saját anyagi helyzetének és egészségének kockáztatásával halála percéig közérdekből saját erején tovább is fenntartotta.

Az ő nemes ténylei szolgáljanak nekünk is buzdításul és igyekezzünk az ő nyomdokain haladva egymást megbecsülni, és közös egyetértéssel a haza, és városunk érdekeit saját érdekeink feláldozásával is előmozdítani!

Te pedig kedves Szongott Kristóf barátom, a ki megtetted mindenirányban hazafiui kötelességeidet, nyugodjál békével és legyen áldott emléked!

Kolozsvárt, 1907. február 17-én.

Gajzágó Ferencz.

*

Életedben is sokan tudták, de halálod után már mindenki elismeri, hogy hosszú és áldásteljes életed az örmény és a magyar testvériség érdekében kifejtett, pótolhatlan és szakadatlan hasznos munkásság volt; a kegyelet anyyala lengjen poraid felett!

Szamosújvárt, 1907. febr. 24-én.

Uhlyarik Albin.

**

A történelem tanúsága szerint a büszke velenceiek, kik hazájuk dicsőségeért, csakhogy azt nagynak és hatalmasnak tudják, bárminő áldozatra képesek voltak, sőt

Sannazar költőnek Velencét dicsőítő költeménye minden soráért 100 arany költői jutalomdíjt utalványoztak, nyíltan hangoztatták, hogy »primo siamo veneziani e poi christiani« (mi első sorban velenceiek vagyunk s csak azután keresztények). Szongott Kristóf is, kinek emlékére szenteljük e sorokat, mindent az örmény fajszeretet prizmáján keresztül nézett, s e színvegyület pompázó sugaraival aranyozott be gondolatában mindent. Mindent az örmény nemzettel óhajtott volna összefüggésbe hozni csakhogy faját annál inkább kiemelje. Ő benne az utolsó idealista s nemzetét páratlanul szerető örmény tért az örök nyugalomra. Legyen emléke áldott!

Szamosújvárt, 1907. febr. 25.

Dr. Temesváry János.

*

Hol kezdjem én magasztalásom szavait, midőn lelki szemeim előtt a nagy érdemek sokasága lebeg.

Elhallgatva fiatalévei küzdelmeit, melyek az ő győzelmével értek véget, tekintetemet férfi korának fáradsalmaira terelem. 40 évig tartott tanári pályafutása alatt eleven emlékezetben tartotta ezt az »axiomát«: tanítva tanulunk. Tanult vasszorgalommal; tanult fáradságot nem ismerő odaadással, mert hivatása körében s érdekében sokat akart tudni; de tanított is folytonosan, buzgó lelkülettel szakadatlanul, mert tanítványait képesekké akarta tenni, hogy a társadalomnak hasznos tagjai legyenek. Tanár és tanítvány a tisztelet s szeretetben annyira egybe forrottak, hogy a hála és közelismerés, mely a nyugalomba vonult tanárt beláthatlan áradatban környezte, most is visszhangzik.

S ha tovább megyek, kérdeznem kell, hol van az az ékes toll, mely megörökíteni bírná az elhunytak a polgári életben, a társadalomban oly magasztosan teljesített szerepléseit, oly sokak érdekében kifejtett szives tevékenységét? Szolgálat készségéről, jólelkűségéről cumulatim azt mondom, hogy mindenkinek — mint szt. Pál — mindene volt.

Végre nagy érdemeinek sorozatát — mintegy — tulszárnyalja az a rejtegetett óhaja, hogy az írók csarno-

kába jusson. Céljának elérésére hosszú évek során buvárolta úgy a hazai, mint a külföldi irodalmat. Méhek szorgalmával halmozta össze a sok adatot; s mikor tudatában volt annak, hogy hazájának e téren is tud szolgálatot tenni, irodalmának műveléséhez látott, írónak lépett fel. Sok irányú szép tudását kiadott munkái dicsérik. Husz évnél tovább szerkesztette az „Armenia“-t. Ezzel mint specialis lappal nagy hírnevet szerzett magyar hazájának és az itten élő örmény nemzet fiainak. Keleten szintugy mint a legtávolabb világrészekben összekötésben állott a tudosokkal.

De nem folytatom tovább! Nyílt könyv volt élete és mi abból kiolvastuk az ő nagyságát. Nagygyá tette őt tudása, szivnemessége, igazságérzete, őszintesége. Ezek voltak erényei s nagy érdemeinek legdrágább ékkövei.

Csikszépviz, 1907. febr. 23.

Fáraó Simon.

*

Legszébb babér az: melyet az élők érdemekben elhalt barátjaik sirjára teszek. Egy ily babér- és cipruslombot szentelek áldott emlékednek én!

Szamosújvár, 1907. febr. 24-én.

Mihály Imre.

*

Tele lelkesedéssel, tele eszményekkel és emberfölötti munkabírással fáradhatatlan, — de sikeres — tevékenységet fejtett ki különösen „Armeniá“-jával.

Felülmulhatatlan volt Szongottban a szívósság, a türelem és a kitartás. — A kritika rideg és sokszor bántó szavai sem voltak képesek őt céljától eltéríteni. Feladatában önzetlenül és önfeláldozóan haladt egyenesen előre.

Mintaképe volt az ideális, hamisítatlan nemeslelkű hazaszeretetnek és a példás fajszeretetnek. Rajongással énekelte a sárágánokat a templomban. Régi örmény volt szokásaiban és erkölcsiben.

Rendkívül szerény, alázatos, jószívű, kegyeletes és adakozó volt, a szegényekkel, az elhagyottakkal, de kivált-

képen, a hazájukból eltávozott, elszakított vagy elüzött faj-
beliakkal szemben.

Erzsébetváros, 1907. febr. 23.

Áneczi János.

*

Szerencsétlen gondolatnak tartom azt a legujabb törek-
vést: elhítenni minden áron a maroknyi magyar-ör-
ménységgel, hogy történeti hivatása megszűnt, hagyomá-
nyai többé kegyeletes ápolásra igényt nem tarthatnak;
szóval: neki, (mint ilyennek) az élet szinteréről *mihama-
rább el kell tűnnie!*

Bár egy oly néptöredéket, mint a minő a magyar
nemzet földjén évszázadok óta meggyökerezett katolikus
örményiség, ötletszerűen az élők sorából kitörülni, s egy-
szerűen holtányilvánítani nem lehet, de az életteljes fej-
lődésre károsan kiható *meghasonlások*at felidézni, s azok
által az életerők hanyatlását elősegíteni igenis lehetséges-
nek tartom.

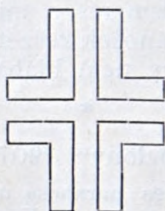
Az a szellemi irányzat, mely ujabban a hódítás igé-
nyeivel iparkodik, körünkben érvényesülni, s nyilvánvaló
aspirációit egyenesen az örmény faji önérzet megdöntésére
irányozza, szerintem annyira mesterkéltséggel és természetel-
lenes, hogy valódi lényegében annyit jelentene, mint előre
megásni *sírvját* egy élő, s életre hivatott szervezetnek.

Mi örmények a magyar földön, kik a *Szongott* életé-
nek ama nemes hagyományát — mondhatni szellemi vég-
rendeletét, — hogy az örménynek (mint ilyennek) a saját
tűzhelyénél létjoga van, nemcsak tiszteletben tartjuk, de
követjük is, bizonyára nem vagyunk hivatva arra, hogy
az élő magyar-örményiség halálára határnapot tüzzünk,
avagy saját népünk idő előtti eltemetésénél *a sír-ások dics-
telen szerepére vállalkozunk!*

Lunkai.

Szongott és az örménykereszt.

Négy vasszöggel feszítették
A Megváltót keresztfára . . .
S azóta hány ember lelkét
Vitték föl a Golgotára.

Négy szögét a feszületnek,
Ha képzelet összerakja:
Im' az örmény szent keresztnek
Föltámad az ős alakja.

Szongott védte e szent jelet,
Egy szögének sincsen hijja:
Örmény ritus, honszeretet,
„Múzeum“ és „Armenia“!

Igy áldozva mindent ő fel,
Nemes példát hagyott hátra;
S pihenni tért emelt fövel,
Az ígéret földjét látva.

Araráti.

SZONGOTT KRISTÓF MÉLTATÁSA.

— Lapszemle és részvétiratok. —

Szongott Kristófot, mint az igazi nagyságokat csupán halála után méltatták érdemeihez illően. El kellett költöznie az élők sorából, hogy megtudjuk azt, milyen szolgálatot tett fájának és ezáltal édes magyar hazánk. Azon általános elismerés a mi ugy a sajtó, valamint az egyesületek és magánosok részéről elhangzott legszebb bizonyítéka annak, hogy nem hiába élt.

*

(„Szamosújvári Közlöny“ 1907. jan. 30).

A természet szeszélyes parancsa újból kiszólitott körünkből egy igaz embert. Meghalt Szongott Kristóf s elvesztettük vele a hazai örménység ügyének legkiválóbb apostolát.

Utolsó alkotásának az „Örmény Múzeum Egyesület“-nek és jóbarátainak, tisztelőinek hálás kegyelele ravatalát teljesen elborította virágokkal. A sok színes virág jól illett koporsójára, hiszen egy ideális lelkületű író volt s mindig arra törekedett, hogy ezt a szépséget és ragyogást átömléssze másokba és megszépítse, megnemesítse, a mások életét.

Hazáját és az örménységet senki sem szerethette rajongóbban és igazabban, mint Szongott Kristóf. Egy hosszú, fáradságos életnek egész munkásságát arra használta fel, hogy a világ leg-tündöklőbb nemzetének tüntesse fel a magyart s hogy ebbe a tündöklő ragyogásba belekapcsolja a maga kisebb fájának, a hazai örménységnek életét. Egy fenségesen szép álomnak képei derengtek lelki szemei előtt, midőn azt kutatta s munkáiban azt bizonyította, hogy a magyarok az örményektől származnak. A kritika rideg és sokszor bántó szavai nem voltak képesek álomképeit eloszlatni. Ő jóhiszemű és fanatikus rajongással egyenesen és egyedül haladt utján tovább. Irodalmi munkásságával hazájának és fájának akart önzetlenül és önfeláldozóan szolgálni.

A halál most kiragadta kezéből a tollat. Igaz könnyekkel elsirattuk és eltemettük. Nyugodjunk meg most az isteni gondviselésben s vigasztaljon az a biztos tudat, hogy *Szongott Kristóf nem élt hiába!*

Szongott Kristóf életrajza.

Szongott Kristóf Maros-Bogáton született 1843. márc. 21-én. Atyját Szongott Jánosnak hívták, anyja Donovanák Ripszima volt. Középiszkoláit Gyulafehérvárt végezte 1863-ban kitünő eredménnyel. Ekkor a Szamosújvár város közönsége által fentartott örm.

kath. algimnáziumhoz tanárnak választották meg. A gimnázium államotitása alkalmával 1894-ben állami főgimnáziumi tanárnak neveztetvén ki, ebben a minőségben az 1903-ik évig szolgálta a tanügyet, amikor is 40 évi tanári működése után a közoktatásügyi kormány a saját kérésére nyugdíjaztatta. Tanári működése alatt városunk társadalmi és közéletében tevékeny szerepet vitt s igen eredményes működést fejtett ki, amelynek elismerésül a városi polgárság bizalmából 1877-től kezdve egész a haláláig a város képviselőtestületének tagja volt. Tanári működése alatt a Szamosújvárt szervezett képezdei póttanfolyamnak több éven át igazgatótanára volt; a szamosújvári ipariskolát hat éven át igazgatta. A Szt-István társulat tiszteletbeli tagjává, a magyarországi néprajzi társaság pedig az örmény osztály előadójává választotta meg. Sok éven keresztül a régi örm. kath. algimnázium képviselőtében az erdélyi róm. kath. státusgyűlésnek is tagja volt.

Szongott Kristóf az armenisztika terén fáradhatatlan tevékenységet fejtett ki lapjával, melyet huszonegy éven át a saját költségén szerkesztett. Ő fordította le örmény nyelvre először Petőfi több költeményét, továbbá kiadta Chorenei Mózes örmény történetíró „Nagyörményország“ c. krónikáját magyar nyelven. Ezenkívül megírta Szamosújvár monografiáját négy kötetben, halála előtt két héttel pedig kiadta a „Magyarok eredete“ című munkáját, melyben a magyar-örmény rokonság elméletét állította fel és örmény forrásokból merített adatokkal iparkodott ezt bizonyítani. Százakra menő tudományos cikk és az értekezéseknek egész sorozata jelzik félszázados írói munkásságát, mely most váratlanul megszakadt. Lapjában és a külföldi örmény közlönyökben írott cikkelyeivel a magyarság ügyének megbecsülhetetlen szolgálatokat tett. Az ő kezdésére létesült 1905-ben az „Örmény Múzeum“ is, amely alkalomból a távol Keleten működő örmény iskolák és kulturintézetek a magyarság iránt érzett hálájuk és elismerésük hangoztatásával küldték üdvözlésüket és megbizottaikat az alakuló gyűlésen való részvételre.

Betegsége és halála.

Szongott betegsége nem volt újabb keletű. Már régóta érezte azt ő, de erős akaratereje és fékezhetetlen munkavágya nem engedték őt ágyba feküdni. Hordozta sulyos betegségét hónapokig lábán, mert sehogy sem tudott megbarátkozni azzal a gondolattal, hogy ő, ki 40 évi tanárkodása alatt soha még három napig sem feküdt betegen ágyában, beteg is lehessen. De neki is meg kellett hajolnia a természet kérlelhetetlen törvénye előtt: halála előtt alig 6—7 nappal kórággyba feküdt. S ő ezt az időt sem töltötte tétlenül. Folyton jövőző munkatervén töprengett, tervezgetett, s bántotta a tudat, hogy az „Armenia“ februáriusi számának nem készített kéziratokat. S már-már beletörődött abba a megállapo-

dásba, hogy a februáriusi szám elmarad, vigasztalván magát azzal, hogy majd a márciusi gazdagabb lesz, mikor számításait keresztül huzta a halál. Január hó 24-én csütörtökön a hajnali órákban szerető hitvese s jóbarátai karjai közt visszazállott lelke a Teremtőhöz. Halálának oka véredény-elmeszesedés volt.

A részvét.

A városban csütörtökön már a korai reggeli órákban elterjedt Szongott Kristóf halálának lesújtó hire. Az összes hatóságok és intézetek épületeire és több magánháza is fekete lobogót tűztek ki. Az állami főgimnázium tanári testülete, ugyszintén az „Örmény Múzeum Egyesület” felügyelő-bizottsága is rendkívüli gyűlést tartott, melyen a részvét külső megnyilvánulásának módzatait határozták el. Az elhunyt özvegyéhez a hazai örménység kitünőségeitől s a különböző intézetek és egyesetek részéről számtalan részvétírat érkezett. Dániel László országgyűlési képviselők szintén táviratilag fejezte ki részvétét s az elhunyt ravatalára koszorút helyeztetett a következő felirattal: „Az igazi hazafiság és faji szeretet megtestesítője emlékének — Dániel László országgyűlési képviselő.” Az Örmény Múzeum-Egyesület felügyelő-bizottsága testületileg jelent meg érdemes igazgatójának ravatalánál, amelyre az egyesület koszoruját Tódorfi Lukács polgármester, ügyvezető-alelnök megható szavak kíséretében helyezte el. Az „Armenia” munkatársai részéről Merza Gyula Kolozsvárról szép krizántém-koszorút küldött. Az Örmény Múzeum a halálesetről a következő külön gyászjelentést adta ki:

Az Örmény Múzeum-Egyesület felügyelő-bizottsága mély fájdalomtól eltelve tudatja, hogy érdemtelen, köztiszteletben álló igazgatója, Szongott Kristóf 1907. január 24-én reggeli 6 órakor a szakadatlan munkálkodásban eltöltött életének 64-ik évében pihenőre tért. A megboldogult egy emberöltőn át volt a hazai örménység ügyének legkiválóbb bajnoka. Irodalmi munkásságával ő tette ismertté hazánkban az örmény faj jelentőségét, rámutatván arra a nemes törekvése, mely e néptöredéket a magyar haza iránt vezette. Vasszorgalmával és törhetetlen akaraterejével föltárta előttünk az örménység fényes multját, hazaszeretettel párosult fajszeretetre buzdítván az utódokat. Hálától eltelt szívvél örizzük meg tehát emlékét, kinek szíve minden dobbanása s agyának minden gondolata a miénk volt! Az elhunyt földi maradványai folyó hó 26-án délután 3 órakor fognak az örmény kath. főtéri templom sírboltjában örök nyugalomra helyeztetni. Áldás emlékére!” Szamosújvár, 1907. január 24-én.

A család a következő gyászjelentést adta ki:

Alulírottak a szív legmélyebb fájdalommal tudatjuk, hogy a jó férj, testvér és rokon Szongott Kristóf ny. áll. főgimnáziumi tanár, az „Armenia” szerkesztője, munkában és jótékonyágban

töltött életének 64-ik, boldog házasságának 40-ik évében, f. hó 24-én reggeli 6 órakor, rövid szenvedés után, a szent gyónás elvégeztével, meghalt.

Földi részei folyó hó 26-án délután 3 órakor fognak az örm. kath. egyház szertartásai szerint az örm. kath. főtéri templom sírboltjában elhelyeztetni, lelkéért pedig az engesztelő szt-miséldozat folyó hó 28-án délelőtt 9 órakor fog az örm. kath. főtéri templomban bemutatatni.

Nyugodjék békében s legyen álma csendes!

Szamosújvár, 1907. január hó 24-én.

Özv. Szongott Kristófné szül. Bárány Veronika, mint bánatos neje. Bárány István, Bárány Katalin, Bárány Mária, sógora és sógornői. Szongott Dániel, testvére. Szongott Mária, unokahuga s férje Belcsug Gerő és gyermekei.

Külön gyászjelentést adott ki a főgimnázium tanári testülete is s elhunyt kartársának emlékéül koszorúmegváltási alapját tekintélyes összeggel gyarapította.

Temetése.

Földi porait folyó hó 26-án délután 3 órakor helyezték el örök nyugalomra a főtéri örm. kath. főtemplom sírboltjába. Az egyházi végtisztességet Drágomán Th. Antal lelkész celebrálta Kapatán Márton és Turcsa G. Mihály segédlete mellett. Az egyházi beszterelés után Dömötör János gimnáziumi tanár tartott beszédet az elhunyt ravatala fölött. Megható szavakban vett búcsút egykori kartársától s röviden vázolván az elhunytnak úgy a tanúgy, mint az irodalom s főleg a magyar-örmény barátság, kultúra és hazafiság terén kifejtett páratlanul lankadhatatlan és egy egész élet minden szellemi és testi erejét fölemészítő tevékenységét, a főgimnázium nevében mondott utolsó Istenhozzádot a megboldogultnak.

Majd Dr. Herrman Antal, az Örmény Múzeum-Egyesület tiszteletbeli igazgatója parentálta el Szongott Kristófot, mint az egyesület igazgatóját tartalmazó s Szongott közeleti tevékenységét, érdemeit és munkálkodását egészen felölelő s szívet megható gyászbeszédben.

(Budapesti Hírlap: 1907. január 26.)

Szamosújvárról jelentik: hogy a magyar örménység egyik legkiválóbb alakja, Szongott Kristóf nyugalmazott főgimnáziumi tanár, az *Armenia* szerkesztője és az *Örmény Múzeum* igazgatója tegnap rövid szenvedés után, életének hatvannegyedik évében elhunyt. Szongott Kristóf az armenisztika terén fáradhatatlan tevé-

kenységet fejtett ki lapjával, melyet huszonegy éven át a saját költségén szerkesztett: Ő fordította le örmény nyelvre először *Petőfi* több költeményét, továbbá kiadta Chorenei Mózes örmény történetirő *Nagyörményország* című krónikáját magyar nyelven. Ezenkívül megírta Szamosújvár monográfiáját négy kötetben, halála előtt két héttel pedig kiadta a *Magyarok eredete* című munkáját, melyben a magyar-örmény rokonság elméletét állította föl és örmény forrásokból merített adatokkal iparkodott ezt bizonyítani. Százakra menő tudományos cikk és az értekezéseknek egész sorozata jelzik félszázados írói munkásságát, mely most váratlanul megszakadt. Lapjával és külföldi örmény közlönyökben írott cikkeivel a magyarság ügyének megbecsülhetetlen szolgálatokat tett. Az ő kezdésére létesült 1905-ben az *Örmény Múzeum* is, a mely alkalomból a távol keleten működő örmény iskolák és kulturintézetek a magyarság iránt érzett hálájuk és elismerésük hangoztatásával küldték üdvözlésüket és megbizottaikat az alakuló gyűlésen való részvételre. Önzetlenségét és hazafias lelkületét ékesen jellemzi végrendelkezése is, melyben a feleségére vonatkozó házsonélvezet főtartásával, *minden ingó, ingatlan vagyont és pénzt jótékony célra adta*. Gazdag könyvtárát, kéziratgyűjteményét s egyéb értékeit az Örmény Múzeumnak hagyományozta. Elhunytát felesége, született *Bárány Veronika*, munkás életének hűséges osztályosa gyászolja.

Szongott Kristóf tudós ember volt, de a tudósság csak mellesleges tulajdonsága neki. Soviniszta valójában, abból a fajtából, mely a Horvát Istvánokat szülte s eltöltötte lelköket, olyan lángolásokkal, miket ma hiába keresünk. Irt történelmi, nyelvészeti, genealogiai, irodalmi tárgyú munkákat, őszülő hajjal, megrokkant testtel, kora reggeltől késő estéig íróasztala mellett görnyedt, saját költségén szerkesztett folyóiratot, kiadta dolgozótársai munkáját, jutalmazva ambícióikat, összeirt egy kis könyvtárra való dolgozatot, de e negyven esztendő alatt egyedül ő volt az, ki az irodalmi működésből anyagi hasznot nem látott. Társadalmi állásán sem lendített csaknem félszázados írói működése. Fiatalon tanára lett a szamosújvári gimnáziumnak s negyvenévi tanári szolgálat után három év előtt nyugalomba vonult. Életében szenzációkat és ünnepeket jelentő vörös betűs napok még e hosszú pályafutás alatt sem viritottak, a mi szomorúság és gyász azonban fölkereste a munkába való merülésre adott neki ösztönzést. Pár év hiján így töltött el hetven esztendőt csodálatra méltó tevékenységben, olt-hatatlan égi lánggal lelkében és a jónak, nemesnek, hazafiasnak fanatikus szolgálatában.

Csak a minap jelent meg Szamosújvárott *Szongott Kristófnak* az a komoly érdekességű könyve, melyet „*A magyarok eredete és őslaka*” címen írt. Az érdekességek Szongott történetirői módszerére, hazafias érzésére és irányzatos előadására egyaránt vonatkoznak.

Könyve, a magyarok eredetéről szóló, olvasmánynak furesa is, meghatározó. Tíz nyelvnek ismeretével, raktárakra menő könyvek átbuvárolásával, átvirrasztott éjszakák studiumaival összehozott eredmények dokumentuma, melynek tévesek öszes következtetései, mert téves a kiindulási pontja. De a tévedések motivumaiban fölcillámlik egy érdekes faji tulajdonság és egy sajátos kultur miliő, miknek ismerete nélkül lehetetlen a méltányos ítéletet ki-mondani Szongott könyvéről. Az a faj, melynek Szongott volt egyik leglelkesebb képviselője, nagyobb tömegben és szervezettebb viszonyok között ma már csakis Szamosújvárott él. Hegyekkel övezett, lapályos völgykatlanban huzódó város ez, az erdélyi örmények metropolisza, melynek építése, utca rendezése, középületei, nyilvános terei, mind arról beszélnek, hogy olyan kulturné alapot ottont itt magának, mely a legjobb tulajdonságokkal volt az életküzdelemre elbocsájtva. Magyarországra százados üldöz-tések után jutottak az első örmény kolóniák a XVII-ik században, városaik alapításához tehát azzal a gondolattal fogtak, hogy biz-tonságot, nyugalmat, a békés élet tartós uralmát biztosítsák ma-guknak. Mintaszerű kifejezésre Szamosújvár alapításában jutott ez a gondolat.

Rejtek hely ma is ez a város körülövező természetes védő-falaival, a két-két oldalán ivszerüen egymásba futó hegyeivel, de fokozták mesterséges gátakkal is városunk elzárását az örmények. Erre szolgált a falakkal való körülzárolás kezdetben, ezeknek lebontása után pedig mindenféle közlekedési vonalnak a várostól jó messzire való kirekesztése. Husz év előtt még országot sem vezetett Szamosújváron keresztül, mert a magisztrátus a veszedel-mek legnagyobbikát az idegenséggel való keveredésben találta. A saját vagyonukból épített város egyházi és világi intézményeit aztán oly módon alkották meg, hogy azokban a bensülött „civis armenus” minden eshetőség ellen biztosítva volt. Ebben a zárt világban Szamosújvár akként huzódott meg, mint egy zug sziget, melyet hajósok ritkán kerestek föl, mert nem volt hozzáférhető. Ha koronként baja támadt az „örmény kompaniának” a várme-gyével, guberniummal, vagy a bécsi udvarral, jelszó volt: csak minél csöndesebben, simában elintézni mindent, hogy boszuság ne legyen. A vármegye, gubernium és az udvar legtöbbször az ör-mények javára döntött, mert a békesség érdekében nem volt olyan áldozat, mit meg ne hoztak volna. Kétszáz esztendő folyása alatt a békesség- kultusz, a mozgástól, akciótól való irtózás a keleti temperamentumban benne levő passzív elemeket újabb hatások-kal tetézte. A faj-jellem cselekvő árnyalatait elborították teljesen a passzív tulajdonságok, melyek még a modern viszonyok között nevelődött generációban is benne vannak. Környezeti és faji sa-játságok mind erősitőleg hatottak az örmény vérmérséklet olyan kialakulására, mely a szemlélődésben, álmodozásban, és elmélye-désben találja föl a maga elemét. A husevő-állatok ama példája

illik a faj életére, melyek csak az éhség kényszere alatt lépnek akcióba, de minden akcióra hosszú és mély pihenés következik. Az ilyen pihenés alatt az agy működése reprodukáló munkában merül ki. Ábrándozás, emlékezés képei rebbennek el s erre a mult nyugt leggazdagabb anyagot. A régi dolgok kegyelete, a mult óriási kultusza az örményeknél ilyen fajbéli lélektulajdonságokból táplálkozik.

Szongott Kristófban ezek a tulajdonságok mind megvoltak. Ritka agilitásu munkás volt, de az agilitása mégis csak az álmodásban nagy. Tanult ember létére ábrándozásának tárgya más, mint közsorban levő örményé. Ő egy szép és nagy álmnak szentelte életét s miután legapróbb részletében is kialakította maga előtt álmai tárgyát, közzétette munkáját, mely ennek az álmnak részletes magyarázatával szolgál. Szerinte a magyarok ősei az örmények, a kik Etelkőzben a görög-római eredetű baziliusokkal házasságra léptek s ebből a házasságból született a *magyar*, mely már az országba való költözés előtt *keresztény, irástudó és nagy-műveltségű* nép volt.

Eldönti Szongott esodálatos könnyűséggel azt is, hogy a honfoglaló nemzetségek hány csoportban, milyen vezérek alatt jöttek Pannónia földjére. Nyolc nemzetséget állapít meg Lebedias, Neké, Megeré, Kürt Gyarmat, Tarján, Genákh, Kara és Kásze törzsfők alatt, kik közül Lebedias, Genákh, Kara és Kásze örmények voltak. A nyolc törzsnek ismét nyolc vajdája volt, s ebből négynek, Lebediasnak, Ondnak, Kundnak és Hubának Szongott örmény eredetet tulajdonít. De Árpád iránt is gyanuja van Szongottnak s idézi a hagyományt, hogy földéritse Árpád nevét, mely e két örmény szó összetétele: *Ar phád*, azaz: ragadj fegyvert.

Horvát Istvánnak alig lehetett olyan kívánatos sejtelme, melyet Szongott, a ma már egyetlen Horvát-féle álmodozó, rögtön kész bizonyásznak és megdönthetetlen pozitívumnak ne vett volna. Regény voltaképpen ez a könyv, mely néha az operett határára jár, de az is bizonyos, hogy komoly, nagyon jóhízemű és fanatikus rajongással írott könyv. „A mig mások pihenték, szórakoztak, vagy talán mulattak, én görnyedeztem az asztal mellett; éjt nappá tettem, hetekig, hónapokig ültem könyveim között; lemondottam minden élvezetről, tönkre tettem egészségemet . . . és mégis tovább dolgoztam; dolgoztam tovább, mert édes hazámnak akartam szolgálatot tenni . . . és a hazáért kötelességünk időt, erőt, tehetséget, vagyont, egészséget földáldozni.“ Ezeket írja Szongott munkájának záró szavaiban. Igazság ennek a vallomásnak minden betűje, melyeknek hiteléért kezeskedik a Szongott félszázados munkássága.

Rajongásból, fájának és a magyarságnak fanatikus szeretetéből vált ő íróvá s csak ez és semmi más, volt ősztönzője abban, hogy a nagy utat, a melyre elindult, csüggedés, elfáradás és csalódás nélkül járja meg. Önző célokkal sem vádolhatja őt senki. Önzetlenségét, mesébe való idealizmusát el kell ismernie azonban

mindenkinek, mert élete munkássága mind azt példázza, hogy fontos misszióinak a tudata vitte őt az irodalmi pályára. Vagyónát, ifjúságát, egészségét, s lelke vágyódását mind ez a nemes ideál kötötte le, de tévedéseit is ez a fanatizmusa fakasztotta. Tiszteletre méltó elfogultság vezette őt abban, hogy a világ legkiválóbb fajtájának tüntesse föl a magyart s belekapcsolja ebbe a ragyogásba a maga kisebb fájának életét. Más viszonyok között, másféle módon Horvát István is ezt tette, de azért aligha fog akadni léha, aki olcsó gurytárgyává merje tenni azokat a nemes érzéseket, melyekből ezek a szívvél-vérrel írott tévedések következtek.

*

(Ujság, 1907. febr. 25).

Szamosújvárról jelenti a táviró, hogy az „Armenia“ című folyóiratnak 20 éven át működő fáradhatatlan buzgóságú szerkesztője, az ottani állami főgimnáziumnak 40 évi szolgálat után nem rég nyugalomba vonult népszerű tanára és az „Örmény Múzeum“ igazgatója: Szongott Kristóf e hó 24-én reggel 6 órakkor váratlanul elhunyt. Nagy veszteség éri az ő halálával nemcsak Szamosújvár kulturális életét, melynek Szongott mindig lelkes bajnoka volt; de pótolhatatlan a maga után hagyott ür kivált azon a téren, ahol a magyar és örmény irodalom között ez egyetlen kapcsolatként 1887-ben az „Armenia“ című havi szemle megalapítása vált szükségessé. Már két évtizeden keresztül teljesítette ez a Keletet ismertető derék foyóiratot a maga nemes feladatát.

Az „Armenia“ husz kötetének szerkesztésén s jórészen megírásán kívül, mely folyóirat köré több mint 150 munkatársat tudott csoportosítani, páratlan irodalmi tevékenységet fejtett ki. Szamosújvár 4 kötetes monográfiája, A hazai örmény családok genealogiája, A magyarok örmény vonatkozású eredete, Chorenei Mózes örmény történelmének magyar fordítása stb. és hatyudalaként „A Korbuly-család története“ emlékei lesznek Szongott ideális, önzetlen, nemeslelkű magyar hazafiságának és példás örmény fajszerzetének. A régi gárdának egy tipikus, még tévedéseiben is rokonszenves alakja volt ő, de jóhiszeműségéhez és törekvéseinek tiszteletreméltóságához képest egy kis város széttagolt társadalmában nehezen tudott érvényesülni.

Ő volt egyike azoknak a kevés számú hazai armenológusoknak, kik ügyszeretethől és önfeláldozásig menő rajongással ápolták azt a régi hagyományos szellemet, mely a haza- és fajszerzetet az „Örménység“ fogalmában kívánták és törekedtek a többi hazai nemzetiségek elé példaképként állítani.

Legutolsó nagy horderejű alkotásának, a kulturális szempontból minden egyéb törekvéseit megkoronázó Örmény Múzeum

umnak a megnyitását már nem érthette meg, mert a közbejött politikai viszonyok miatt ez az ünnepi aktus a folyó, 1907. évre halasztódott.

Ámde ez az alkotás az ő nevétől soha se lesz elválasztható, mint egyáltalában az a nagy érdem sem, hogy a hazai és keleti örmény faj szellemi és egyéb alkotó képességeinek hű tükréül az „Armeniá“-t 20 éven át önfeláldozóan szerkesztette és 40 éven keresztül az ifjak egész légióját hazafias szellemben tanította.

(„Szamosújvár és Vidéke“, 1907. január 26).

Egy fáradhatatlanul munkás életnek vetett véget a halál f. hó 24-én a reggeli órákban. Szongott Kristóf nyug. áll. főgymn. tanár, az örmény történelem és kultúra hangyaszorgalmú kutatója és művelője alig 6 napi szenvedés után jobblétre szenderült. Az örménységet rajongva szerette; egész életének munkásságát az örménységnek szentelte. Szamosújvár városa leglelkesebb örmény polgárát s képviselőtestületi tagját gyászolja benne. Irodalmi körökben az ő „Armeniája“ által ismerték Szamosújvárt. Öreg testi és szellemi erejének megfeszítésével, mondhatni feláldozásával kutatott, fáradozott, írt, csakhogy megismertesse az irodalmi körökkel e város és az örménység dicső történeti múltját, kultúráját. Hogy a rengeteg adathalmaztot nem formálhatta olyan monumentális művé, a milyent bámulatos kitartású munkája után várni lehetett volna; hogy erős örmény és magyar érzése, fajszeretete miatt nem emelkedhetett a történeti igazság magasabb, tisztább nézőpontjára: az nem neki, hanem a fejletlen, szűk milióknak tudandó be, a melyben távol minden irodalmi központtól, teljesen önmagára hagyatva, segítség nélkül, kellett kezdeményeznie, folytatnia és végeznie minden anyaggyűjtést s ennek feldolgozását. Negyvenéves tanárkodása alatt soha beteg nem volt: ezt a bámulatosan egészséges korát életének szentelte az irodalmi munkásságnak. Rengeteg olvasottsága volt. Mint tanár lelkesedéssel, odaadással szolgálta a tanügyet akkor is, mikor a hihetetlenül csekély fizetéséből legfeljebb tengethette az életet. A szigorú kötelességtudás, a lemondásban az aszkézisig emelkedett lélek sugárzott le egyéniségéről.

*

(Alkotmány, 1907. január 29).

A napokban elhunyt ideális és munkás Szongott Kristóf irodalmi működéséről akarunk még néhány szóban megemlékezni. Közel félszázadot felölelő időre terjed a Szongott Kristóf közéleti munkássága, melyet mint tanár, író, szerkesztő és legutóbb mint a megnyitás előtt álló Örmény Múzeum fáradhatatlan igazgatója

Szamosújvárt fejtett ki. 1887-ben alapította az „Armenia“ című folyóiratot, mely mint a hazafias magyar örménységet összekötő szellemi kapocs Keletre kiterjedő összekötéseivel hazánkban egy armenológiai és orientalisztikai szempontból is hézagpótló organummá vált. — A 20 évfolyam Armenián kívül, melyet nagyjában ő maga irt és szerkesztett, Szongott még a következő irodalmi munkákat tette közzé: 1. A magyar-örmény metropolis irásban és képben. 2. A hazai örmény családok vezeték és keresztnévei. 3. Armenia naptár. 4. Chorenei Mózes. Nagy örményország története. (Eredeti örményből fordítva.) 5. Szamosújvár sz. kir. város monografiája (4 vaskos kötet.) 6. Az erdélyi örmények néprajza. 7. A magyar-örmény családok genealogiája. 8. A magyarok őslaka (örmény kutfök után.) 9. A Korbuly-család története. Kéziratban maradt írói hagyatéka is egész kincses bánya. Nagy veszteség éri azt a különleges működési kört, melyet hazánkban oly kevesen művelnek.

*

(Magyar Állam, 1907. január 29).

Huszéves írói pályája szakadt hirtelen félbe Szongott Kristóf váratlan halálával, mely nemcsak Szamosújvárt, de az egész magyar-örménységet gyászba borította.

Ez nem közhely, nem frázis, de a szó legszorosabb értelmében vett igazság. — Ott zokog a pótolhatatlan veszteség a nemrég alakult „Örmény-Múzeum-Egyesület“ gyászjelentésében, mely a megnyitás küszöbén álló Örmény Múzeum lelkes, fáradhatatlan igazgatóját vesztette el benne. — Itt-ott talán csodálkoznak rajta, hogy egy iskolamester-szerénységű, végtelenül igénytelen életű vidéki tanár halála olyan nagy részvétet kelthet, ámde Szongott is azok közül való volt, akiknek értékét, nélkülözhetetlenségét akkor fogják fel igazán még működése színhelyén is, mikor váratlanul elköltöznek az élők sorából.

Az alig pár év óta nyugalomba vonult tanár négy évtizeden át működött a tanügyi pályán; előbb a községi örmény-katholikus algimnáziumban, majd államosítása után a főgimnáziummá alakult szamosújvári középiskolánál. Népszerűségét csak tetézte az „Armenia“ című magyar-örmény haviszemle megindítása, mely 1887 óta, mint hazafias szellemben szerkesztett folyóirat, az örmény faj multjának, szellemi és egyéb alkotó erejének hű tükré gyanánt folyton rámutatott az e hazában élő fajrokonoknak példás haza- és fajszeretetére.

Husz éven át hirdette Szongott ezt a szellemet lapjában, melynek teljes husz kötetét jóformán ő maga is irta avagy sugalmazta. Az ő rajongó lelkesedése a dolgozótársak diszes és kitartó gardáját tömörítette maga köré és előfizetési felhívás nélkül, anyagi támogatást nem kérve, rendre adta ki hézagpótló és bámulatos

vasszorgalomra valló örménytárgyú műveit, melyek sorában Szamosújvár négykötetes monografiája lesz a legfényesebb piederstál Szongott Ktistóf önfeláldozó munkásságának a megörökítésére.

Örmény, görög és latin nyelvismerete voltak az ő önművelés folytán gyarapított tudásának és kutatási vágyának sokak által irigyelt fegyverei.

És ő ezekkel sohasem támadott, hanem mindig csak védekezett.

Neki is voltak fogyatkozásai, tévedései, de még hibáiban is el kellett ismerni az ő jóhiszeműségét és nemes idealizmusának tiszteletreméltóságát.

És ime a 40 éves tanító, a 20 éves szerkesztő az erkölcsi elismerésen és az örménység őszinte gyászán kívül, hogy úgy mondjam, üres kézzel fejezte be életét. A Magyar Tudományos Akadémia észre se vette a szegény vidéki tanítót, a kormány a szokásos igazgatói címmel avagy a koronás aranyéremkereszttel ki nem tüntette a fáradhatatlan és soha szabadságot nem élvező tanárt.

Az egyetemen senki se ajánlotta őt tiszteletbeli doktornak, mert egyszerű iskolamester volt. És ime halálakor kitűnik, hogy ez az ember nemcsak mindezeket megérdemelte volna, de egyenesen mulasztászámba megy, hogy az illetékes tényezők már rég, életerejének teljében föl nem szabadították ezt az embert a megélhetés nyűgei alól, hogy gondtalanul és a kutatás magasabb szempontjai szerint élvezhetett volna tágabb szellemi látókört, tehetett volna tanulmányutakat, gyarapíthatta volna könyvtárát, rendezhette volna Szamosújvár városnak közel 100 ezer örmény okiratot tartalmazó s az Örmény Múzeum letéteként kezelt ritka-becsű levéltárát.

Jellemző, hogy az örmény tárgyak gyűjtésére tervbe vett örmény expedícióban leendő részvételre is tanári nyugdíjából megtakarított filléreinek készült. Ez a sorsa a szerénységnek, az igénytelenségnek, melynek valóságos megtestesülése volt Szongott Kristóf, kinek szegénysége mellett jó adag önérzete is volt, s ha a köz neki nem juttatott a bőségből, ~~sz~~ juttatott a köznek a kevésből, amit összerakott fillérei árán saját gyönyörűségére, rajongásig szeretett hazájának és örmény fájának dicsőítésére alkotni mindhalálig meg nem szűnt. Január hó 26-án nagy részvét mellett temették el a szamosújvári örmény főtemplom sírboltjába.

Ezt a diszsirohelyet kiérdemelte ő szülővárosától és örmény egyházától egyaránt egy hosszú emberélet utolsó jutalmául. Ha a babért életében nem viselhette a homlokán, most azzal árasztották el koporsóját mindazok, kik fájdalommal gondolnak egy nemes törekvésekben gazdag munkásság megszakítására. De Szamosújváron és az ország erdélyi részein kívül is, megérdemli Szongott, hogy törekvéseit halóporában méltányolják és elismeréssel adózzanak az ő önzetlen és hazafias fáradozásainak, mert hű fia volt

magyar nemzetének és örmény fájának egyaránt. Már pedig az ilyen egyének szolgálhatnak követendő példaképül a hazai nemzetiségek előtt.

Merza Gyula.

*

(Dési Hirlap, 1907. február 3).

Meghalt egy próféta, ki a maga országában nem volt prófétának elismerve. Bizonyosság ez is a mellett, hogy éltek benne igazi prófétai kvalitások. Közös sorsa az ilyen embereknek, hogy amíg élnek nem ismerik el őket, legjobb esetben félre ismerik vagy közönynyel szemlélik törekvéseiket. Haláluk után azonban az első osztályú temetés, a diszszirhely és a parádés elparentálás rendesen kijut nekik. Sem azért sem ezért, nem tehetünk senki ellen szemrehányást. Ilyen az élet, mely emberi tömegek együttlétéből alakul s ebben az együttlételeben a tömeget és az egyeseket is közös gyarlóságok jellemzik. Jó dolga volna a prófétáknak, ha ígéik hirdetéseért nyomban övezné homlokukat a babér. Az íge és az igazság olyan, hogy annak kell megszenvednie legtöbbet érte, aki hirdeti és hisz bennük. Az élet nagy próbáiban igazolódik be aztán, hogy kokler volt-e vajjon a próféta vagy pedig martir: eszmék rajongója, nagyérzések és nemes gondolatok szószólója.

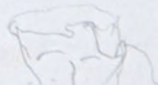
A most elhunyt szamosújvári prófétában — nekem felejthetetlen emlékü, kedves tanáromban — töméntelen sok volt az emberi gyarlóság. Majd ha megfogja valaki irni őszintén, minden hazugság és tendecia nélkül életrajzát külön fejezetet kell szentelnie ezeknek a gyarlóságoknak, melyek okozói voltak annak, hogy nemes missziója nem tudott tiszteres erővel érvényesülni. Elsőrangú európai organuma lehetett volna lapja a magyar tudományosság-nak s lett helyette egy vidéki nivora került, furcsaságokkal mende-mondákkal, kuriozumokkal összekevert lap, melyben nagyon sok volt a jó, de nagyon sok a rossz is. Fél századdal előbb állott volna a magyar-armenizmus tudományos ügye, ha ez a lap kezdettől fogva olyan lehetett volna, mint amilyennek lennie kellett. És akadémiai hírnevű, európai tekintélyű tudós válhatott volna általa Szon-

gott is ama kérdések kapcsolatában, melyeket tudományos könyveiben megbolygatott s lett helyette óriási fáradtsággal, könnyekre fakasztó fanatizmus árán végzett munkásság után egy naiv ábrándozó, kinek egyetlen munkáját sem lehet a legszigorubb kritika nélkül kézbevenni.

Ilyen volt ő, a gyarló, a mostoha viszonyok közé jutott, az élet előnyeit és kedvezéseit soha nem élvező vidéki tudós, kinek azonban határtalan volt a rajongása. Nem hibái ezek az ő jellemének, hanem tényei, melyek adva vannak és adva voltak, meg nem látni őket pedig egyenesen lehetetlenség. De rámutatva e tényekre, egyuttal rámutatunk a viszonyok ama sorvasztó hatására, mely a legnagyobb energiát is felőrli, a maga egyenes útjáról minduntalan eltéríti, mihelyt nem alkalmas eszköze a talentum érvényesülésének. Szongott Kristófot nem segítette soha senki törekvéseiben. Nagy anyagi küzdéssel elvégzett pár iskolát a mult század ötvenes éveiben Gyulafehérvárt s mint egészen fiatal ember Szamosújvárra ment tanárnak. Innen kezdve kettős küzdés kötötte le erejét. Gondoskodnia kellett családjáról és mostoha sorsban élő testvéreiről s önszorgalom útján pótolnia kellett nyelvi és tudományos ismereteit. Közoktatási miniszter nem akadt Magyarországon, aki azt mondta volna, hogy a nemzeti kulturának egy ilyen kulturösztönökkel megtelt, aszkéta szívósságú munkás megér mindenkor ezerkétszáz forintot s küldte volna őt két évre valamelyik egyetemre, a módszeres ismeretek elsajátítására. A nagy és a legnagyobb korrupció szétterpeszkedett az országban, de a közügy szószólói az ilyen apró jelenségeket már nem tartották nemzeti ügynek, még csak figyelemre sem méltatták. Szerencsére Szongottot és az ország Szongottjainak más százait az ilyen csekélységek soha nem zavarták s dolgoztak tiz ember helyett kora reggeltől késő estig olyan lázak hatása alatt, mely csak azoknak lelkében él, kik a társadalmi ember típus legkiválóbb példányai. De ő még ennél is sokkal több volt. Mai berendezkedésünkben az emberi kiválóságnak legmagosabb mértéke az, hogy valamely eszme, kit mekkora erővel tud lebilincselni.

Tiszteljük mi az olyan hazafiságot és kiválóságot,

mely reggel azzal a problémával ébred, hogy minő szórakozások várhatnak rá délben, ebéd után pedig a miatt fáj a feje, hogy mi jót, kellemest és változatost hozhat számára még az éjszaka. Ezzel a hazafisággal, a rajongók és az igazi patrioták példái, kik látván a hiányokat, az elmaradottságot és a közönyt, életük minden gondolatát és cselekedetét arra fordítják, hogy a haladás ügyét szolgálják. Kitüntetés nem éri őket, a tömeg nem szedi őket fel hátára, az élet anyagi örömeiből is ki vannak rekesztve s jelentéktelen gyarlóságokért, melyet a viszonyok kicsinyesége fejleszt ki bennök, lekicsinylés, közöny és gáncsolás a részük. Fájt nekem látni s mindazoknak, akik szerették őt, ebben a megalázó részvétlenségben s fájdalommal kellett látni azt is, hogy mennyire durva és érzéketlen az emberek nagy része a kiválóság felismerésében. Mert kétségtelen, hogy Szongott kiváló és nagyszabású lélek volt. Törekvései, határtalan lelkessége, rendkívüli agitása és csodálatraméltó munkássága mind bizonyítják ezt. Mellékes, hogy közbe botlásokat is követett el. Ő hitt a maga hivatásában s ezt a hitét olyan szuggesztív erővel tudta kifejezésre juttatni, hogy tanítványai és munkatársai ingadozás nélkül követték őt. Évtizedek szorgalmas és verejtékes munkássága után kialakult aztán lassanként a magyar armenizmus programja. Ez is az ő műve, valamint minden, ami ezen a téren volt, van és még ezután is lesz. Nem volt tehát hatástalan az élete. Dicsekedhetik azzal s komoly küzdelmeinek ez legmegtisztelőbb eredménye, hogy egész nemzeteket nevelt fel a magyar kulturának, mely tőle kapta az ihlető és ösztönző példákat. És fogyatékos eszközökkel, hiányos készüllettel bár, de mérhetetlen szeretettel és tiszteletével a magyarságnak, végzett egy oly misziót, melynek eredményeit még évtizedek múlva is érezni fogjuk. Emberek szemében lehet, hogy e nagy munkásság érdekében alkalmazott modora nem egyszer mosolyt keltő volt, de ezzel nem lehet az ő érdemei fölött napirendre térni. Halálával, ami működésében gyarló volt, megsemmisül, de minél inkább elvonulnak majd az évek sirhantja felett, annál inkább nőni fog törekvéseinek jelentősége és a későbbi generáció lelkében az a tudat: hogy

mint ember, író és tudós, — a legjobb magyar és leghasznosabb magyar emberek egyike volt.

Bányai Elemér.

*

Szamosújvár város képviselőtestületének 1907. jan. hó 31-én tartott közgyűlésén *Tódorfi* Lukács polgármester szép szavakban emlékezett meg az elhunytak érdemeiről, különösen kiemelve hazaszeretettel párosult fajszeretetét, s azon önzetlen munkálkodását, melyet a város felvirágoztatása érdekében, mint a képviselőtestület legrégebbi tagja kifejtett. Érdemeinek elismerésül a képviselőtestület kegyeletteljesen jegyzőkönyvében maradandó emléket állított fel Szongottnak s elhatározta, hogy részvéte az elhunyt özvegyével jegyzőkönyvi kivonaton közöltessék.

*

Szongott Kristóf elvesztése keltette részvét a testületek és magánosok részéről az elhunyt érdemeihez méltóan nyilatkozott meg, úgy az „Örmény Múzeum-Egyesület“, melynek megteremtője és érdemtelen igazgatója volt, mint a bánatos özvegy iránt, ki hű odaadó és bálványozott élettársát veszítette el az elhunytban.

A Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelősége az alábbi leiratban fejezte ki részvétét:

Az „Örmény Múzeum-Egyesület“ tekintetes Elnökségének Szamosújvárt.

Értesülvén azon súlyos veszteség felől, mely Szongott Kristófnak, a múzeum nagyérdemű igazgatójának s a kultura buzgó munkásának halálával nemcsak az örmény múzeum-egyesület, de a hazai művelődés ügyét is érte, a gyászeset fölött a főfelügyelőség őszinte részvétének adok kifejezést.

Budapest 1907. jan. 31-én.

Szalay
h. orsz. főfelügyelő.

*

Az „Erdélyi Múzeum-Egyesület“ választmányi üléséből a következő részvétiratot küldte:

Az Örmény Múzeum-Egyesület tek. Felügyelőbizottságának Szamosújvárt.

Az Erdélyi Múzeum-Egyesület választmánya őszinte részvétellel értesült Szongott Kristóf haláláról. Tudva, hogy a boldogult mily munkás tagja és oszlopá volt a t. Egyesületnek, választmányunk részvéte első sorban az Örmény Múzeum-Egyesület felé irányul s azzal az óhajtással párosul vajha méltó utód léphetne az elhunytak nyomdokaiba!

Kolozsvárt 1907. febr. 6-án.

Dr. Szamosi János
alelnök.

Dr. Schilling Lajos
főtitkár.

Az Erdélyi Kárpát-Egyesület együttérzésének az alant irt sorokban ad kifejezést:

Az Örmény Múzeum-Egyesület tek. Felügyelőbizottságának Szamosújvárt.

Egyesületünk elnöksége mélyen elszomorodva és megdöbbenéssel vett hirt arról a gyászos csapásról, a mely az örmény muzeum-egyesületet páratlan munkásságu igazgatójának, Szongott Kristófnak váratlan elhunytával érte.

A mérhetetlen fájdalomból egyesületünk is részt kér, mert egyesületünk is kegyelettel fogja megőrizni a nemes törekvésű férfinak emlékét. Nem tudjuk miképen leend képes a t. Egyesület a súlyos veszteséget pótolni, mert az Istenben boldogult igen nagy űrt hagyott maga után, de a mikor a t. Egyesület fájdalmában osztozunk és részvétünk kifejezzük egyben kérjük a Mindenhatót, hogy árassza kegyét az Önök munkálkodásaira.

Kolozsvár 1907. febr. 8-án

Heppes Miklós
elnök.

Kovács Géza
főtitkár.

Gróf *Majláth* Gusztáv Károly erdélyi püspök a következő atyai melegségtől sugárzó levélben sietett a bánatos özvegy mérhetetlen fájdalmait enyhíteni:

Mélyen tisztelt Asszonyom!

Érdemekben gazdag, nagyrabecsült férjének elhunya fölött fogadja őszinte részvétem kifejezését. Imádkoztam nemes lelke nyugalmaért s egyúttal a gyászoló család számára a jó Isten akaratán, valamint a boldogult végső intézkedéseiben való megnyugvást és vigasztalást kértem. Őszintén tisztelő főpásztor

Gyulafehérvárt, 1907. jan. 30-án.

Majláth, püspök.

Dániel László városunk országgyűlési képviselője táviratában a következőket írja:

Mély fájdalommal értesültem nagynevű férje elhunytáról. A veszteség nem kizárólag a nagyságos asszonyomé, hanem az egész örmény nemzetiségé, mert nemzetiségeért nemcsak lángoló szeretettel viseltetett, hanem annak kötötte le összes tevékenységét, mely tudását és egész életét. Fogadja igaz részvétem kifejezését.

Dániel László.

*

Dr. Mály István, ki az elhunyt legjobb barátainak egyike és önzetlen tevékenységében fáradhatatlan munkatársa volt az özvegyhez intézett levelében többek közt a következőket írja:

„Mint a tiszta, felhőtlen, csillagos égből menydörögve és rombolva lecsapó villám, olyan váratlanul, meglepőleg és megrendítőleg hatott reám és bizonyára az összes örménységre az a leverő gyászhir, hogy az én drága jó barátom Szongott Kristóf meghalt. De hát vajjon mit is véthetett ez a mi szegény, szerencsétlen népünk, hogy a mostoha sors kegyetlen keze ilyen szörnyű csapást mért a lelkére. Azt hittem és méltán hittem, hogy a gondviselés Szongott Kristófot arra szemelte ki, hogy az összes örménységnek disze és fénye legyen. Így is volt ez mostanig. Csakhogy elfordult tőlünk az áldást osztó kéz és e helyett a sötét végzésnek mostoha keze rettenetes súlylával nehezült reánk.“

Részint levélben, részint táviratban a következők fejezték ki részvétüket:

Merza Gyula az „Erdély“ szerkesztője (Kolozsvár.)
Dr. Gopesa László min. osztálytanácsos (Budapest.) Gyertyánffy László földbirtokos (Győr.) Görög Joachim főesperes-plébános (Gyergyó-Szt-Miklós) Govrik Gergely lelkész (Erzsébetváros.) Kiszely Károly (Besztercebánya.) Dr. Bányai Elemér lapszerkesztő (Budapest.) Zipfelmayer Mátyás cs. és kir. százados (Konjica. Bosznia.) Dr. Duha P. Dávid örm. kath. kamarás lelkész, a bécsi Mechitáristarend első kormánytanácsosa (Ujvidék.) Simay Gergely kir. tanácsos, ny. törvényszéki elnök (Kolozsvárt.) Barány János (Marosvásárhely.) Özv. dombrádi Dombrády Gyuláné (Kolozsvár.) Dr. Bárány Gerő min. fogalmazó (Budapest.) Dr. Kábdebó Ferenc kir. közjegyző (Marosvásárhely.) Özv. Molnár Antalné (Budapest.) Dr. Kendi Finály Gábor tanár (Budapest.) Szathmáry Ákos főgimnáziumi tanár (Kolozsvár.)

SZONGOTT ÉS AZ ÖRMÉNY IRODALOM.

Az örmény irodalom tulajdonképen Kr. u. 402 körül veszi kezdetét, a midőn ugyanis Meszrob az örmény betűket feltalálta. — Az ugynevezett kholtáni dalokról már Chorenei megemlékezik. — Ezzel virágzásnak indul egész a XIV. század végeig, mely után hanyatlás áll be és csak a XVIII. században a Mechitharistákkal lendül fel újra, kik meglepően gazdag irodalmi munkássággal igyekeztek pótolni a hiányokat s a régiségtan, történetírás, irodalomtörténet s az ó- és újkori földrajz terén az örmény irodalom fénykorát a jelen korral áthidaló remek munkáikkal az olasz, francia, német és angol armenisták egész törzskarának adtak példát a buvárkodásra, mert szellemi alkotásaikkal nemcsak nemzetüknek, hanem az európai tudományosságnak is nagy szolgálatot tettek.

A magyar-örménység sorában is akadtak s ma is vannak néhányan, akik armenisztikával foglalkoznak, melynek organuma az „Armenia“ című folyóirat, az örmény irodalom magyar tükre. Jóllehet az örmény költészet a perzsa, hindú és arabbal sem a virágos nyelvezet hasonlatai, sem színesség, sem képzelő erő tekintetében nem képes versenyezni, ámde azért főként a történetírás terén Chorenei Mózes, Elizeus, Párbi Lázár, Oháunesz patriárka — mint ahogy *Saint-Martin*, a jeles francia armenista megjegyzi — „méltó bármely európai olvasó figyelmére; ékesszólásuk, irályuk folytonos tisztasága, a mondatok kerekdedsége és a szórakás oratori tökélye miatt, őket a férfias ékesszólás azon legszebb mintái mellett is, melyekkel mi franciák birunk, de még azok után is, miket e nemben Róma és Hellász felmutatni képesek, mindenkor érdeklél olvashatni.“

Villefroy armenista pláne ugy nyilatkozik, miszerint ha van tudós nemzet, mely megérdemli, hogy közelebbről ismerjük, az az örmény; — bámulva fogjuk hihetőleg hallani, hogy az egy egész évezreden keresztül legnevezetesebb akadémiaja volt Ázsiának t. i. 440-től Kr. után Konstantinápoly elestéig 1453-ig, mely esemény maga után vont a tudományok hanyatlását nemcsak Görög-, hanem Örményországban is; sőt mondhatom, hogy voltak

századok, milyenek pl. a IX—XIII-ik, melyekben *Armenia a föld nagy részének leckét adhatott volna*, és a melyekben az emberi tudományosság minden nemében jeles férfiakat tudott felmutatni: teologusokat, liturgistákat, szónokokat, költöket, bölcsészeket, történelűrókat, asztronomusokat és jeles fordítókat, továbbá nyelvészeket. Majd így folytatja *Villefroy*, az ó-örmény kéziratok nagy kutatója: „Arménia leleplezésével megnyílnak előttünk Kelet kapui, és oly kincseket tárnak fel szemeink elé, melyek messze tulszárnyalják legvérmesebb reményeinket és ha kéziratokat kaphatunk, képzelhetni: mekkora fényt fognak azok deríteni ezen tudós nemzetnek és a vele szoros összeköttetésben állott szomszéd népek történetére.“

Már most az eddig elmondottakból megérthetjük, hogy az V-ik századtól kezdve virágzásnak induló örmény irodalom mennyi jeles terméke pusztulhatott el a keresztény királyság fentartása érdekében vívott folytonos harcok közepette, melyeknek végül Örményország is áldozatul esett és még Lengyelországnál is mostohább feldarabolás után maiglan is anyagi és szellemi téren egyaránt béklyóban sinylődik, sőt a nép élet- és vagyon biztonsága itt-ott elviselhetetlen.

Ezért reményli *Villefroy*, hogy az ó-örmény kéziratok fölfedezésével az örmény és így az egyetemes irodalom-történetnek is szolgálatot lehet tenni.

A régi remekírókat nem is említve *Szongott Kristóf* emlékére az újabb örmény írói kar néhányát óhajtom itt bemutatni az „Armenia“-ból vett szemelvények alakjában.

Pátkánián *Rafael* költővel kezdem, ki több mint tíz éve, hogy elhalt, *Áráxesz könnyei* című gyönyörű költeményében így szólítja meg a folyót:

Oh, valld meg én édes folyóm, *Áráxesz*,
Miért, hogy képed oly vigasztalan?
Miért vagy — bármily szép tavasz viruljon —
Gyásszal borítva, mint vagyok magam?

Mért csörgedez bús könnyeidnek árja,
S előmlik büszke, fenkölt arcodon?
Miért szakadsz el önnön partjaidtól?
Miért rohansz előre oly mohón?

A folyó feleli:

Mig gyermekeim bús száműzetésben,
Éltük nyomor avagy leroskadás:
E gyászfátyolt én sem teszem le addig,
És szent legyen nekem e fogadás!

(A fordítás *Simay* János dr.-tól ered.)

Pátkánián a „Nemzeti szellem“-ről így énekel az ő
szatirikus hangján:

Légy bármily nagy hős, vitéz katona,
Csatározóknak hírhedt bajnoka;
Ha örmény honnak abból haszna nincs:
Vitézségednek mi értéke sincs.

Lehetsz elismert író, nagy eszü,
Vagy lapszerkesztő, szerző lángeszü;
Ha örmény honnak abból haszna nincs:
Ékes tolladnak mi értéke sincs.

Majd ugyancsak ő „Örményország bölcsője“ című
másik versében leírja gunyolodva, hogy hazáját fegyveres
népek ringatják álomba:

Aludd, aludd át a jelent,
Nagy dolgokat miveltél;
Leróttad tartozásodat:
Sok érdemet szereztél!

Hősök valának őseid,
Bírsz számtalan könyvekkel,
Csak hogy ilyet a nagyvilág
Oly könnyedén felejt el.

A szabadság után való epekedés, a hazaszeretetet ri
ki minden sorból, mely az elnyomott népek dalmokait
lelkesíteni szokta. Pl. *Háj* költő honvágyát így fejezi ki:

Lehet feledni föld minden javát —
Csak egyet nem; az áldott szép hazát!

Thopál erre a kérdésre, hogy „Mikor vagyok boldog?“ szintén szabad hazáért esengve így felel:

Ha örmény irók szabadon írhatnak,
S a költők is tetszés szerint dalolnak:
Honszerелеmről, dicső őseinkről,
A nemzetről és hősi tetteiről

Méhe „A fogoly álma“ versében galambpostával küld levelet atyjához s a galambhoz így szól:

Mond: ha leng a zászló
Elől a csatában,
Ott lesz az ő fia
A hősök sorában.

Mond, hogy kit a haza
Földje, vize táplált,
Kell, hogy oda haza
Érje meg a halált.

Repülj kis galambom,
Szép Örményországba;
Tengeren, szárazon
Drága jó hazámba.

Álísán „A fecskéhez“ így dalol:

Te vagy legkedvesebb nekem,
Kit sorsod messzi elvetett,
Egy célt hajhászol én velem,
Te gyors szárnynyal — én szárnysegett!

A hont keresve bolygunk mi:
Te boldog vagy; de én nem az,
Nekem nem tud mosolygani
A mindent éltető tavasz.

Oh vidd oda a könnyeket,
Ha eljön majd a kikelet,
Add át hazám viráginak
És mond: hogy értök hullanak.

Leist Artur „Litterarische Skizzen“ c. munkájában *Álísán* Leontiust, a kolostor költőjét méltatva, elragadtatással ír egyik jeles és népszerűvé vált költeményéről, az *Ávárájrí csalogány*-ról, melyet *Esztegár* László lefordított.

Tudvalevőleg Mámigonián Vártán, a szabadsághős a perzsák elleni háborúban esett el az Ávárájr mellett vívott véres ütközetben, de halála által övét, mint egy második Epáminondász nagy győzelemre segíté, s felszabadítá őket a perzsa uralom igája alól. Ávárájr volt az örmény Thermopile, Leonidása pedig hős Vártán, a kinek a nevérol elnevezett háborút az Arságuni nemzeti dinasztia kihaltával a perzsa helytartók garázdálkodásai miatt indították az örmény fölkelők. Vártán áldozatul esett vitézségének a tulnyomó ellenséggel szemben, de fia Váhón vezetése alatt az örmények győzelmet arattak. — Pátkánián époszt irt róla. Sok örmény költő megénekelte a Vártán-féle háborút.

Álisan is a csalogányt hívja segítségül:

Kinzott sziveknek hü barátja te,
Virágos éj szülötte, fülemile,
Te rózsalélek, enyhet adj nekem,
Dalold fennen a hősi szent csatát,
Dalold, míg véle összeforr szívem,
Hogy örmény hős, mint lelt dicső halált!

Az elbeszélő irodalmat újból megteremtő *Abovián*, ki inkább a néprajzi életviszonyokat tanulmányozta és ezekről irt, többek közt *Örményország sebei* (Verkh Hájászdáni) címen egy a perzsák zsarnoki kegyetlenségeit éles megfigyelés alapján visszatükröző remek ethnográfiai irányregényt is irt s ezzel nevét megörökítette, mert ez a megkapó irányú és költői fordulatokban gazdag munka ugy tartalmánál, mint nyelvezeténél fogva meghódította az egész örménységet, népszerű olvasmány lett, címe pedig a szó valódi értelmében szőlő igévé vált.

De lássuk, hogy *Bérds* miként dalol a hazaszeretetről:

Bár lennék felhő Ararát fölött,
Hogy járhasak a szent sirok között,
S ihlesse csókom a földnek porát:
Mely elfödé hazánk sok hős fiát.

De nem! mért lennék felhő vészthozó,
Nyugvó halottak csöndjét bolygató,
Haragra gyulna szívök belseje,
S még zordabb lenne hazánk fellege.

Sáházizján „A költő sirjára“ költeményében ezt kéri:

Ha meghalok, és könnyet ejtetek
Virágot siromra ne hintsetek;
Nem hallgatott dalomra a világ,
Halál után kinek kell a virág?

Mit óhajtok: természetes növény,
Mely ott tenyész az Araxesz mentén;
Diszitse az, és fényes déli nap
Ringassa, védje bús sirhantomat.

Besigtháslián lantján a dal így csendül:

Van-e az ajknak oly szava?
Tündér lantjának oly dala?
Mely értékével addig ér —
Mit kifejez e szó: *testvér!*

Ha Örményország, ősz anyánk,
Mint testvérekre néz reánk:
Hullatja örömkönnyeit
S megnyeheti mély sebeit.

A szerelmi dalok terén a már említett *Sáházizján* mellett *Ohánneszián* és *Besigtháslián* nagy közkedveltségnek örvendenek. Utóbbinak, ki Konstantinápolyban az első örmény színpadot alapította, egy dalát ideiktatom, melynek könnyed játszói menete és mégis komoly tartalma *Reviczky* Gyulára emlékeztet.

Ime a költemény *Simay* J. fordításában.

Szállj el, dalocska, messze,
Lánykám felé röpülj, —
Szempárja piros csillag,
Mely ég szünetlenül.

Ha rád, örülve, hallgat:
Légy röpke kis madár;
Szállj fürtjeire szépen,
Onnan vállára szállj!

S körülé zengj napestig, —
Halkan, szerelmesen;
S mit érte szívem érez:
Dalold el csöndesen!

Leist Artur „Armenische Dichter“ címen érdekes könyvet irt, melyben *Besigtháslián* Megerdicsről így ír: „Mint kiválóan lyrai költőnek érzelemnyilvánulásaiban főtényező a szeretet érzése, a legkülönbözőbb alakjában“.

Hol költőnk hazaszeretete a honvágygyal párosul, elégiai magaslatra emelkedik. *Testvérek vagyunk* fennebb közölt dalából van véve sirirata is.

Előtte a nő ideális lény, ki nemcsak szivből, de lélekből is szeret.

Kedvese — ugymond Leist — egy gyöngéd virág előtte, melyet ő elragadtatással szemlél és magasztal, de nem tekintí őt az élvezetek tényértartójának. *Ársák, Váhn* stb. címen több történeti drámát irt az örmény nemzeti színpad számára, sőt több rendbeli vigjátékot is. A híressé vált regényíró Szerpui Dűszáp asszony a Besigtháslián befolyására vált az örmény-irodalom jelesévé. Eredeti költeményeit, melyek nagyrészt dalok is egyszersmind, ma már minden művelt örmény könyv nélkül tudja Keleten, és sokat dalolnak azok közül Konstantinápolyban, a legelőkelőbb szalonkörökben is.

Lássunk tőle még egy dalt:

Oh, lennék szende rózsaszál,
Derült mosolylyal ékesen;
Virulnék kora hajnalon,
Magasztos-édes kebleden!

Oh, lennék álmokép csupán,
Lebegve éjeid felett:
Külesném lelked álmait —
És elrabolnám szivedet.

Pátkánián Ráfáel, ki Kámár Kháthibá álnév alatt a jelenkor legünnepeltebb és hõnszeretett örmény költője volt így dicsõíti a nõt „*Örmény lányka*“ címü költeményében:

Lám, mint rezgõ holdsugár,
Ragyogóbb az örmény lányka;
S eperajka bájosabb:
Mint tavasz-tündérvirága!

Mily szerény, ha átvevé
Társa zengő *dahiráját*,
S játszi, vig dalok között
El-eljárja bűvös táncát!

Karcsú báj alakja, mint
Körbe ringó szép virágszál,
Majd kitérve lebben el —
Majd könnyedén csak odább száll . . .

És az ifjú olvadoz —
Ha rá néz a táncolóra;
Mig az aggnak fáj, hogy őt
Már az élet terhe nyomja.

Még a fordításban is közvetlenséggel ható versek nemes dalnoká Ecsmiádzin földjében nyugszik, hol utolsó akarata szerint sírját megjelölte. Öt évvel halála előtt Konstantinápolyban nagy ünneplés tárgya volt, hol a galathai központi iskola egyik termében az ifjúság arany tollal lepte meg.

Midőn a nagy költő legelőször a Világosító-Szt.-Gergelyről nevezett egyházban találkozott Krimján Hájriggal, Örményország legtanultabb főpapjával, a későbbi katholikoszszal (főpátriárka Ecsmiádzinban), e szavakra fakadt: „Most bocsásd el uram a te szolgádat.“ s 1892. szept. 22-én csakugyan el is bocsátotta.

„A váni aggastyán“-ban ugyanő így kesereg, mint a kinek atyját, fiait legyilkolta, anyját s leányait pedig zsákmányként elhurcolta a török:

Magam maradtam, mint pusztán a fa,
A melynek nincsen semmi támasza.

Keresztül szenvedém az életet —
Kezem érdes munkától gyöngé lett;
Mindig dolgoztam — sokszor éhesen,
S alig volt meg a száraz kenyérem.

A földi élet így reménytelen,
Enyhet nem ad, — csak kinez szüntelen . . .
A váni aggnak ez volt végszava,
És eltemette őt a Ván tava!

Az én dalom-ban (fordította *Fejér Gerő*) a költő így kezdí:

Vigyetek hazámba hű barátkarok,
Haldokló szívemnek vigaszt adjatok;
Itt, ki megmutatná — nincs egy jó barát! —
Örmény nemzetemnek siró csillagát.

Dzádurián így esd a muzsájához:

Oh add nekem a varázs szent tüzét,
Fordítsd felém tündöklő arcodat,
Áraszd reám hatalmad erejét:
Betölteni legforróbb vágyamat!

Feltárni újabb, kedvezőbb időt,
Magasztalni a munka nagy becsét,
Előidézni egy dicsőbb jövőt.
Előbbre vinni a hon szellemét!

Hát *Issaverdentz* és *Álisán* remek ilusztrációkkal díszített európai hírvé történelmi, illetve földrajzi műveiről az elragadtatáson kívül mit szóljak. Elég ha csak annyit említek róluk, hogy mint forrásmunkák francia és angol nyelvre fordítva ma már a világirodalom közkinccsei, az örmény nyomdászatnak pedig valóságos mesterművei.

Különben a kodexrajzolás és írás terén is bámulatos tökélyvel találkozunk az örmény kolostorok gyűjteményeiben, nemkülönben a konstantinápolyi és ecsmiádzini örmény pátriárkák könyvtáraiban, továbbá a párisi Bibliothèque National-ban, sőt még a szamosújvári plébánia könyvtárban is.

A velencei Szent-Márk könyvtár nevezetességei között üveges tartóban foglal helyet *Pyrker* László egri érsek „Habsburgi Rudolf“ című nagy époszának klasszikus örmény fordítása, mely szintén *Álisán*-tól származik, ki 1901. novemberében a Mechithárista-rend alapítása 200 éves jubileumának fényes megünneplése után, mint szövetének generálvikáriusa a tudományos világ kitüntetéseitől elhalmozva 80 éves korában fejezte be áldásos életét. Miután jelen soroknak csak az a célja, hogy főként az újabbkori örmény költészet iránt keltsen érdeklődést, tehát

a rendszeres és részletes ismertetést a Lipszében kiadott *Armenische Bibliothek*-ra bízom.

Befejezésül még csak *Nálbánteántz*, az „örmény Petöfi“ egy dalát kívánom pár versszakban szemléltetőleg bemutatni. Ez az 1866-ban 36 éves korában sok üldözés után épen Szibériába történt hurcoltatása közben kialudt fényes mester, a Petöfire emlékeztető izzó szabadság-szeretettől sugárzó szabadságdalnok gyönyörű dalokat hagyott örökül.

Szabadság (Ászáduthion) című egyik legszebb költeményében leírja, hogy miként fogant meg szívében a szabadság utáni vágy:

Bölesőben lekötve még,
Nyugtalan sok éjszakán
Riva felzavartam én
Szunnyadó szegény anyám.
Kértem őt: kis karjaim
Oldja szét — e két rabot —
S ott fogadtam, hogy szívem
Csak szabadsáért dobog.

Gögicsélve mig a nyelv
Tördelé bilincseit,
S mig repestek a szülék
Lesve hangom kinceit,
Lám a gyermek ajkain
Még se kél e szó: *anya!*
Első volt, mit ejtheték
A szabadságnak szava.

Petöfi költeményeiből *Szongott* Kristóf fordítgatott néhányat örmény nyelvre, így többek közt felszólításra azt is, melynek egyik versszaka a segesvári emléksobron minden elképzelhető idiomában föl van vésvé, de az örmény fordítás a török, tatár, cseremisiz stb. mellett kiszorult, legalább nem sikerült fölfedeznem. Talán nem lesz érdektelen, ha itt ezt is bemutatom.

Ime a sikerült műfordítás:

Ázádánkh, szirárgu
Bedkh e intz ájsz jérgu.
Vászn szirágánisz gëzohem
Gentánuthun
Vászn ázáduthján gëzohem
Szireluthun.

(Szabadság, szerelem!
E kettő kell nekem.
Szerelmemért föláldozom
Az életet,
Szabadságért föláldozom
Szerelmemet.)

Már csak azért is kár ha ez nem olvasható Petőfi szobrán, mert a hazafias magyar-örményiség a szabadságharc halhatatlan lángelekü lantosát nagy tiszteletben tartja. Pl. érdekes, hogy míg Petőfi csapongó szabadságrajongása Nálbánteántzban nyilvánul, addig a maró guny „petőfi-ségeit“ Pátkániánál véljük föltalálni.

Ime tehát a szellemi kapcsolat a magyar és örmény költészet között, mely Petőfi szobrán indokolt kifejezést is nyerhetett volna. Mindenesetre ez a mellőzés is érdekelenségről tanuskodik, pedig ha valaki csak a velencezt.-lázárszigeti és a bécsi örmény nyomda, muzeum és kéziratairól híres könyvtár szellemi kincseivel s így az örmény bibliográfiával megismerkedik, önkéntelenül elismeréssel kell adóznia egy elhanyagolt és félreértett kulturnép gazdag irodalmának, miről *Somálián* Sukias olasz és *Kárekín* német fordításban megjelent Örmény Irodalom-történeteiből bárki is meggyőződhetik. Azt hiszem, hogy már az eddigiek után is könnyű védekezni az örményirodalom kicsinylőivel szemben, pedig egy kritikai érzékkel összeállított örmény-magyar antologia nélkül nehéz feladat a közönyt megtörni.

Az itt bemutatott szemelvények nagy része műfordítóink nesztorától, *Simay* Gergelytől ered, mint aki e téren nagy munkásságot fejtett ki. Eredeti örmény verseket hazánkban ez időszerint *Patrubány* Lukács dr. ir. Addig is tehát, míg egy „Örmény költökből“ cím alatt tervbe vett kiadvány megjelenék, *Thopálnak* azt az idevonatkozó költeményét idézem, melyben az ó-örmény remekírókról önérzetes hangon így ír:

Hol a hősök, a tudós szent atyák,
A nagy Vártán, Szent-Meszrob, Szent-Izsák,
Jeznig, Jekhise és Khorenei,
Az örmény népnek büszkeségei.

Dús örökséget hagytak mi reánk,
Szép irodalmat és sok tudományt,
Kérkedni is bátran lehet velök,
Aldott legyen örökre szent nevök.

A hazai maroknyi, alig húszezernyi örménység műfordítóinak a főadata, hogy az örmény költészet jelesebb termékei magyar nyelven is megjelenjenek a hazai örmény tárgyú versirodalom összegyűjtésével együtt.

Az a testvéri érzület, mely az 1672-ben Erdélybe beköltözött örmény népet a magyarsághoz fűzte, újabb szellemi kapcsokkal erősödnék, ha egy pártolásra érdemes vállalat a magyar irodalmi körök buzdító rokonszenvével találkozna. És most a mikor *Szongott* halálát gyászoljuk, úgy érezzük, mintha minden örmény poéta az ő fajszeretét fejezné ki.

Egy örmény népdalban a felhő így szól:

Örmény hazámnak bús egén
Remény-szivárványt szövök én,
Törvényem köt le engemet
Örködni szép hazám felett.

Az „Örmények fohásza“ című költeményben pedig, melyet Rudnyánszky Gyula ültetett át több Sáházizján és Pátkánián-féle verssel együtt, Verezsuni a költő így fohászodik:

Óh örmények Istene, ne engedd,
Hogy elveszen ez a küzdő nemzet,
Melyik ország, melyik nemzet vértet
Annyit, mint az örménység te érted?

Ezek az érzések uralták a *Szongott* lelkét is, mely rajongással lelkesedett mindenért, a mi az örmény faj dicsőségét előmozdította. És jollehet se kötött, se kötetlen nyelven nem tudott arra a magaslatra emelkedni, a melyen az ő lángoló magyar örmény fanatizmusa szárnyalt, mégis kétségtelen, hogy az „Armenia“ utján neve belekapcsolódott úgy a keleti örmény, mint a hazai magyar irodalom történetébe.

Önálló munkái a következők:

Szamosújvár, a magyar-örmény metropolis irásban és képen; A hazai örmény családok vezeték és keresztsnevei; *Armenia* naptár; Az örmények rövid története; Chorenei Mózes Nagyörményország története; Szamosújvár sz. kir. város monográfiája (4 kötet); A magyar honi örmény családok genealogiája; A magyarországi örmények etnografiája; A magyarok eredete és őslaka; A Korbuly család története És itt a fonal megszakadt.

De ha mindezeket nem is írta volna, ha mint műfordító és történetíró semmit se produkált volna, még akkor is elévülhetetlen érdeme maradna, hogy az »Armenia«-ban alkalmat nyújtott az örmény faj megismerésére.

Pátkánián így kiált fel:

„Ah, örmény ajkról, mikor hallhatod:
Örményhon él . . . Föltámadott?»

Az »Armenia« hasábjain a tetszhalott lassanként csakugyan életre kelt.

Árarátján költő elégikus kérdésére pedig:

„Mikor jön már az örömhír:
Áni, elég! . . . Áni ne sirj!»

a *Szongott* félszázados munkássága is vigasztalásul szolgálhat.

Szongott szólaltatta meg először itt magyar földön az örmény-irodalom kitünőségeit az »Armenia«-ban és ezért nem méltathatjuk az ő aprólékoságig menő, de nemes idealizmusból fakadt működését a nélkül, hogy rá ne mutassunk arra a hatásra, mit az ő utóbbi időben egészen lázassá vált munkája és e munka hű szócsove az »Armenia« maga után hagyott.

Sáházizján a költő, Názáreántz kiváló örmény író emlékére, ki 1879-ben meghalt, a következő (*Szongott* Kristófra is találó) sirverset írta:

„Nem kéz készítette emlék örzi sírod,
Nem rozsdásodó vas, nem porladozó kő,
A toll hatalmával vívtad ki babérod,
Mit el nem pusztíthat a romboló idő.“

Ezzel őrizzük meg a *Szongott* emlékét is.

MERZA GYULA.

SZONGOTT KRISTÓF DOLGOZATAINAK KIMUTATÁSA AZ „ARMENIA“-BÓL.

(Első füzet I/1) 1887. I. évf.

Az „Armenia“, a magyar-örmények és az Emke.
Hol laknak a leggazdagabb örmények?
Az V. századbéli négy örmény történelem megírásának ideje.
Hanusz Lengyel armenista és a galíciai örmények tájnyelve.
Szellemi művelődés az örményeknél.
Örmény ország és az örmények. (2 közl.)
Melkhon khán.
Éhség Ciliciában.
Gábrus emlékezete.
Hanusz János dr.
Eliszéev és az örmények.
Örmény szent helyek Jeruzsálemben.
Ájvázovszky jubileuma.
Felolvasás Örményországról.

Összesen: 15 cikkely.

(1888. II. évf.)

Az örmény irodalom jeleme Törökországban.
Egy beszéd és az örmény-görög-latin vámegyesület.
A falusi örmény kötelességei.
Örményországi élet.

Luszineán Leó herceg.
Örmény menyekző Amerikában.
Beszélgetés Pakrádczéval.
Araxas völgye.
Örmény régiség — isme. (2 közl.)
Életkép.
„Örmény kérdés“.
Örmény ipar.
Ábázá legujabb munkája.
Még néhány szenthely Jeruzsálemben.
Müller Frigyes cikke.
A szerzet alapító Mechithár levele.
Püspöki bérmaút.
Karácsony éjszakája (novella).
Az Ararát csucsán.

Összesen : 20 cikkely.

1889. III. évf.

Szamosújvár képviselői a koronázó országgyűlésen.
Ujév.
Örmény emlékek Romániában.
Mennyi örmény tanuló van külföldön.
Nyilatkozat az örményekről.
Örmény házasság.
Az olasz királyné Szt.-Lázár szigetén.
Conipeare tanár Ecsmiádzinban.
Szent Szárkisz ünnepe.
Tanügy Török-Örményországban.
Örményországi élet. (2 közl.)
Örmény és latin feliratok Szamosújvárt.
Az örmény nő.

Összesen : 14 cikkely.

1890. IV. évf.

Ákontz-Kövér István érsek.
Hagop pasa Kázazeán.
Lonovics-Hollosy Kornélia.
Négy világrészből. (4 közl.)
Az eszmény győzelme.
Alisán Leontius.
Visszhangok a szamosújvári jubileumról.
Egy örmény nábob.
Hájg, Örményország alapttója.
A gazda (Kép a török örmény életből).
Kapatán Márton kanonok.
Az örmény nemzet jótévedője.
Artin (Háruthium) Dádián pasa.

Összesen : 16 cikkely.

(50. füzet II/1) 1891. V. évf.

Szegény asszony.

Az örményországi keresztények.

Vallási társulatainkról. (3 közl.)

Az „Union Republicaine“ egyik cikkéből.

Örmény és latin feliratok Erzsébetvároson.

Képviselőnk a parlamentben, az irodalomban és itthon.

Emin Ker. János.

Utazás Orosz-Örményországban.

Egy örmény ifju, ki a kalkuttai egyetemen tanult.

Érintkezés Angol- és Örményország között a XIV században.

Néhány adat Ajvázovszki János életrajzához.

Lukács László.

Örmények az ötödik világrészben.

Chorenei műve és az európai amenisták.

Összesen: 16 cikkely.

1892. VI. évf.

Szamosújvár országgyűlési képviselői.

Az örmények és törökök.

Mivel ajándékozta meg 1848 a hazai örménységet?

Menyekző Arabgirban.

Mály Mihály mérnökari tábornok.

Az örmény hagyományból (husvéti cikk).

Erzsébetváros hatósági határozataiból. (2 közl.)

Id. gr. Teleki Sándor.

Házasság Ván-ban

Könyvismertetés.

Az új kereskedelmi miniszter.

Képviselői látogatás (Molnár Antal).

Örményország tanulmányozása.

Pátkánián Kherope.

Karácsonyi történet (novella).

Összesen: 16 cikkely.

(Lukácsi-füz. XI/1) 1893. VII. évf.

Három női munkatársunk.

Isten fizesse meg (Ujévi történet).

Szt.-pétervári örmény közönség.

Csehánkir-khán Enigolob Mámigonián.

Ausztriai örmények. (2 közl.)

Krimián az ecsmiádrini katolikosz.

Dr. Issekutz Viktor.

Utazás Örményországba.

Lorisz-Melikoff Mihály gróf.

Világosító Szt.-Gergely napján.
A szamosújvári örm. kath. templom története.
Erzsébetváros ünnepe.
Dr. Mály István.
Korbuly Bogdán.
Csásusz Márton.
Életrajzi vázlat (Lukácsiról).

Összesen : 17 cikkely.

1894. VIII. évf.

Az örmény egyház Magyarországon.
Czetz Gergely.
Fitzgerald Károly és dr. Issekutz Győző.
A szamosújvári dalzene-egylet jubileuma.
Lukács Móric.
Kopár Simon.
Részvétünk a nemzeti gyászban.
A szamosújvári csata (1848. nov. 13.)
A kereszténység elterjedése Örményországban.
Képek a magyar-örmény metropoliszból. (2 közl.)
Egy zongoraművésznő.
A mi vendégeink.
Közoktatási viszonyainkról.
Az erdélyi méhész-egylet vándorgyűlése Szamosújvárt.
A lembergi örmény érsekség.
Dr. Molnár Antal ünnepeltetése.
Szongott Jakab.
Hogyan fogadtuk a huszárokat?
Örmény régiségek.
Hübschmann az örmény kiejtésről.

Összesen : 21 cikkely.

(100. füzet IV/1) 1895. IX. évf.

Sáházizján a költő.
Egy bőkezű Mecenás (Kovrig Tivadar).
A katolicizmus Perzsa-Örményországban.
Az örmény nő.
Nubár pasa, Egyiptom miniszterelnöke.
Papp Tódorné — Kerekes Emilia.
Nemzeti apostolunk emlékünnepe.
A koronázás évfordulója.
Dseráz Mináz, a „L'Arménie“ szerkesztője.
Czetz Gergely uti naplójából.
A királyhimnusz örményül (költ.)
Egy erzsébetvárosi volt polgármester (Lengyel Márton).

Összesen : 12 cikkely.

1896. X. évf.

- Nálbánteáne a költő.
Válasz Kossuth Ferencnek a „Keleti kérdés csimü cikkére.
Újévi ajándék (novella).
Egy örmény hösnő.
Válasz a „Kolozsvár“ egyik cikkére.
Örményország.
Millenáris ünnepélyek Szamosújvárt.
Murádin János.
Örmény elemek Árpád táborában.
Hollósy Simon festőművész.
Örmény történeti és néprajzi szemle.
Deviseán Szerovpe orientálista.
Az árvaintézet alapító Thorosszeán József.
A keleti élő nyelvek akadémiaja Párisban.
Alkalmi beszéd.
Az ezredéves kiállítás elnöke. (Sz. K.)
Egy unikum Szamosújvárt (Sz. K.)

Összesen: 17 cikkely.

1897. XI. évf.

- Kár, hogy csak álom volt.
A nemzetek közös jogai Jeruzsálemben.
Szoinok-Dobokamegyének ezredévi emléklapja.
Vártánián József basa.
A „Szép Árát“ szerzője (Márton Dávid).
Issekutz Antal, Déva város polgármestere.
A magyarhoni örmény családok genealogiája. (5 közl.)
Placsintár Dávid, Szamosújvár polgármestere.
Két arckép a szamosújvári közélethől.
Ösi emlék a Dániel-család birtokában.
Besigtháslián a költő. (Sz. K.)
Regényirodalmunk uttörője. (Sz. K.)
Európá és az örmény szabadság (Sz. K.)
Magyar lapok szemléje a keleti kérdéshől. (Sz. K.)

Összesen: 18 cikkely.

1898. XII. évf.

- A magyarhoni örmény családok genealogiája. (9. közl.)
Dr. Lukács György, Békésvárm. főispánja.
Lukácsi Kristóf levelezései. (2 közl.)
Ötven év előtt (Az első magyar képviselőház tagjai).
Dr. Molnár Antal.
Gajzágó Salamon.
Emlékezzünk a régiékről.
A szamosújvári magy. kir. áll. főgimnázium.

Novák Gerő emlékezete.
Erzsébet királyné.
Tiflisztől Ecsmiádzinig.
Szamosújvár város monográfiája.
Emeljünk szobrot Verzeskulkak.
Tanári gyűlés Szamosújvárt.

Összesen: 23 cikkely

(150. füzet VI/1) 1899. XIII. évf.

Vajna Károly fegyint. igazgató.
Novák Antal.
Szamosújvár város monográfiája. (2 közl.)
Mály István kur. bíró, a temesvári törvényszéki elnöke.
Egy kis helyreigazítás.
Luszineán Guidó királyi herceg.
A kiköltözés kezdete Szurmáli kerületben.
Ázárián István örm. kath. pátriárka.
Háromezerhatszáz évvel ezelőtt.
Ábázá tábornok történeti munkája.
A magyar és örmény nyelv rokonságáról.

Összesen 21. cikkely.

1900. XIV. évf.

Szamosújvár város monográfiája. (12 közl.)
Örményország alapkövei.
Az Emke-kalauzból.
Dr. Patrubány Lukács.
Roska-Stefánovics István.
A mechitharisták jubileuma.
Örmény árvák és a német jótékonyosság.
Krisztus urunk levele Ábgár örmény királyhoz.

Összesen: 19 cikkely.

1901. XV. évf.

A szamosújvári piaci nagytemplom.
Lukács Béla.
Az „Armenia“.
A falusi örmény kiköltözésének okai.
A mi középiskolánk.
Gopcsa Joáchim nyug. tanácsnok.
A magyar „pánkó“ és az örmény „kátá“ szó.
Társulatok Szamosújvárt.
Közintézetek.
Placsintár Dávid polgármester.
Iparos örmények a mult században Szamosújvárt.

Szamosújvár a „nagyidők“ alatt.
V.-Szt.-Gergely taglaló egyházi beszédei.
Polgármester Szamosújvárt.
Megyénk tudományos társulata Szamosújvárt.
Dseráz felolvasása.
Örmény időszámítás.
Tódorfi Lukács polgármester.
A magyarországi örmények etnográfája. (4 közl.)
Dr. Molnár Antal.

Összesen: 23 cikkely.

1902. XVI. évf.

A magyarországi örmények etnográfája. (12 közl.)
Az „Armenia“ nagy vesztesége.
Gr. Karátsonyi Aladár orsz. képviselő.
Miben állott Vártán ereje?
Dr. báró Dániel Tibor orsz. képviselő.
Az örmények elterjedése ázsiai Törökországban és Transkaukázusban.
Levél Indiából.
Az örmények összes száma.
Egy eszménykedő ügyvéd.
Az apostoli örmény püspökök sorrendje V. Szt.-Gergelyig.
Ajdénian Arzen.
Keresztes Márton.
Római pápa Arméniából. (Sz. K.)
Jakabffy Simon m. kir. udv. tan. (Sz. K.)
Bárány Lukács, kanonok-plebános. (Sz. K.)

Összesen: 26 cikkely.

(200. füzet VIII/1) 1903. XVII. évf.

Ki hívta haza Czetz tábornokot?
A magyarországi örmények etnográfája. (II. közl.)
Gajzágó Manó.
XIII. Leó pápa a magyar-örményekhez.
A magyar-örmény eredetű „Vártávár“ a világ legrégebbi ünnepe.
Szamosújvár város monográfája és a városi levéltár.
A német Lanin az örményekről.
Úti naplóból.
Dr. Mártonfi Lajos.
„A magyarországi örmények etnográfája.“
Mártonffy Márton.

Összesen: 21 cikkely.

(Czetz-füz. XI/1.) 1904. XVIII. évf.

- Ujév és az amerikai örmények.
Szörnyűségek Örményországban.
Békekongresszus és az örmény kérdés.
Üdvözlő levelek és nyilvános köszönet.
Jakabffy Imre.
A bölcsék látogatása (Három király napja.)
Az örmények Magyarországon és máshol.
A bécsi Mechitháristáknál.
Harmath Damokos.
Egy meg nem tartott ígélet.
Örmény lapszemle. (2 közl.)
„48“-as orvosi jubileum.
Az örmények története (6 közl.)
Rákóczi Ferenc hamvai.
A gyergyószentmiklósi örm. kath. templom.
Egy meggyőző példa.
A szászuni mészárlás.
A perzsiai és indiai örmények.
Hovhanneszján Abkár.
Id. Issekutz Antal.
Ismerd meg tenmagadat.
Czetz János magyar honvéd tábornok emlékezete.
Történeti elnevezések. (Sz. K.)
Sz. kir. Erzsébetváros képv. testületének kegyuri joga és kötelmei. (Sz. K.)
Nyilatkozatok „A magyarországi örmények etnográfijájá“-ról. (Sz. K.)
Az irói érdem erkölcsi jutalma. (Sz. K.)
Néptani közlemények. (Sz. K.)
A kereskedelem hatása az iparra. (Sz. K.)
A pápaválasztás hiteles története. (Sz. K.)
Összesen : 35 cikkely.

1905. XIX. évf.

- A magyarok eredete és őslaka. (12. közl.)
Örmény dalzene.
Örmény Múzeum (2 közl.)
Indiai örmények.
Örmény lapok szemléje (Eredeti örményből.)
Ráffi halálának 15-ik évfordulója.
Az ásatás legbecesebb tárgya.
Összesen : 19 cikkely.

(Mály-füz. II/1) 1906. XX. évf.

- A magyarok eredete és őslaka (10 közl.)
Örmény költemény (Dr. Mály Istvánhoz.)

Természeti sajátságok és Krisztuslegendák.

„Szép Ár” (egy amerikai szomorújáték anyaga).

A kolozsvári nemzeti színház és Szamosújvár városa.

Korbuly Bogdán 90-ik születésnapja.

Dr. Molnár Antal siremlékének felszentelése.

A Korbuly-család története. (I. rész.)

Összesen: 17 cikkely.

(Korbuly-füz. I/1) 1907. XXI. évf.

A Korbuly-család története. (II. rész.)

Összesen: 1 cikkely.

Tehát 241. füzetben mindössze: 387 cikkely.

Közli: M. GY.

SZONGOTT KRISTÓF „ARMENIÁJÁ“-NAK 20 ÉVES TÖRTÉNETÉBŐL.

IRTA: ZA—LA.

A szamosújvári születésű megboldogult *Esztegár* érsek-főpát erdélyi látogatásának mardandó emléke az „Armenia” megalapítása. Miként Krisztus az ő apostolait, aként ő is az örménység 12 kiváló férfiát tömörítette a hazafias arménizmus első vezérkarává.

Szongott Kristóf tanár *Govrik* J. Gergely dr. mechtárista atyát társul vette és 1887. január 1-én az „Armenia” első füzetét szárnyra bocsátva fölhívást tett közzé, mely egy hijján ma is élő és buzgó hazai örmény munkatársainak a neveit sorolta fel. Ime a névsor: *Avedik* Lukács, *Bárány* Lukács, *Duha* S. Dávid dr., *Fáraó* Simon, *Görög* Joáchim, *Gopcsa* László dr., *Mártonfi* Lajos dr. † *Molnár* Antal dr., *Pátrubány* Lukács dr. és *Simay* János dr. Szépen megindult a zajtalan irodalmi munka; a kezdet nehézségei dr. *Govrik* eltávoztával egészen a *Szongott* vállalaira nehezettek. A nem könnyű földattal azonban végtére is megbirkozott, sőt elismerést is vivott ki magának. A régi munkatársak kidöltével támadt hézagokat ujjakkal tudta pótolni és így az „Armenia” hü tük-

révé vált a külföldi és honi örmény vonatkozások, mozgalmak, tudományos és népszerű kérdések fejtegetéseinek s egyuttal a magyar-örménység közös organumának páratlan szerepét töltötte be. Hogy többet ne említsek, a Lukácsi-, Czetz-, Mály- és Korbuly-füzet, valamint a 100-ik szám emlékére kiadott jubiláris füzet azok a határjelzők, melyekről az „Armenia“ szerkesztője bizonyos elégtelenséggel tekinthetett vissza arra a diszes írói gárdára, mely a magyar szellemi arisztokracia egész örménybarát seregét magában foglalta.

A századik füzet megjelenésekor, 1895-ben munkatársainak száma is már a százat meghaladta.

Nincs az őshazának, a külföldnek vagy a magyar földnek olyan jeles avagy érdemesnek tartott örmény származású szülőtte, kiről az „Armenia“ írásban és képből meg ne emlékezett volna és így lett ez a folyóirat a hazafias arménizmus valóságos pantheonja.

Az önálló és kitüntetésekben részesült munkák egész sorozata az „Armenia“ különnyomata gyanánt látott napvilágot s mindenekelőtt ennek a képes havi szemlének az elévülhetetlen érdeme, hogy hasábjairól pattantak ki megvalósítható formában először: az „Örmény Múzeum“ és azt megelőzőleg az örmény betelepülést megörökítő „Verzár-szobor“, majd napjainkban a Mechtáristák áttelepülésének és ezzel felújítva a hazai örmény püspökségnek aktuálissá vált sarkalatos kérdései.

Az „Armenia“ 20 év alatt működő dolgozó társainak a száma a 150-et is meghaladja, kik közül vagy 30-at s köztük Czetz János tábornokot s íme magát, Szongott szerkesztőt is elragadta a halál.

Szongott emlékére alkalomszerű az ő legkedvesebb szellemi gyermeke, az „Armenia“ statisztikájával megismerkedni,

A lefolyt 2 évtized alatt megjelent az „Armenia“-ban 1829 nagyobb és 2290 tisztán a szerkesztőtől eredő kisebb cikkely, ami összesen 4128 verses közlemény, illetve prózának felel meg, melyet 396 illusztráció díszített.

A névtelen és ismeretlen álnév alatt közzétett cikkek száma kitesz 196-ot, melyek közül szintén nem

egyét a szerkesztő irt, s ugy e sorok írója, valamint más munkatársak küldöttek be. Az tehát kétségtelen, hogy a 20 kötet »Armenia« tartalmának mintegy $\frac{2}{3}$ -át *Szongott* írta, a mi legkevesebb 300 nyomtatott ívet tesz ki.

Ki hitte volna, hogy az »Armenia«-t *Szongott* ilyen villámgyorsan hagyja az »Örmény Múzeum-Egyesületnek« örökségül?

Pedig néhányan munkatársai közül a f. évben meglepetést akartunk neki szerezni, a mennyiben 1907. októberében az »Armenia« 250-ik füzetének tervezett jubileuma alkalmából a már megnyitott »Örmény Múzeum« helyiségében aranytollal készültünk öt megtisztelni.

És ime, a *Szongott* végtelenül szerény és érzékeny lelke, mintha megsejtette volna ezt a készülődést, elszállott körünkből. Épen ezért az ő emlékére a dolgozatok száma szerint vonultassuk fel a munkatársait, hadd legyen ez a végső tiszteletadás egy a magyar hazáját és örmény fáját rajongásig imádó ember elhunytá felett. A névsorban, mely betűrendben bemutatja az »Armenia« kebelében kifejtett szellemi munkát, ott találjuk a *Szongott* Kristóf nevét is, ki 241 füzetben, husz évfolyamon át közel 400, saját neve alatt megjelent dolgozatot irt.

Ime a névsor:

1. † Ázárián István patriárka (1)
2. Ábrahámné — Gámán Erzsi (2)
3. Alexa Tódorné — Kepri J. (1)
4. Ábrahám Zakhar (2)
5. dr. Ákontz Károly (1)
6. Ávedik Lukács (32)
7. Bárány Lukács (13)
8. Id. br. Bornemisza Károly (1)
9. dr. Bányai Elemér (10)
10. Bányai Blanka (1)
11. Bányai Graciána (4)
12. Bárány János (7)
13. Cselingárián Jakab (25)
14. Csiki L. Miklós (2)
15. Csontos János (4)
16. dr. Csiky Viktor (1)

17. † Czetz János tábornok	(12)
18. Dávid Márton	(1)
19. Donozky Lukács	(1)
20. dr. Duha S. Dávid	(3)
21. dr. Eszterházy Sándor	(2)
22. dr. Erödi Béla	(1)
23. dr. Erdélyi Károly	(1)
24. Esztegár Berta	(1)
25. Esztegár Gerő	(15)
26. † dr. Esztegár László	(41)
27. Fáraó Simon	(19)
28. Farkass Gejza	(1)
29. dr. Farkas Lajos	(1)
30. dr. Fabinyi Rudolf	(1)
31. Fejér Gerő	(5)
32. dr. Fejér Dávid	(1)
33. † Felekiné — Munkácsy Flóra	(1)
34. Filep Gábor	(2)
35. Fülöp Lajos	(2)
36. Fogolyán Tivadar	(4)
37. † Gábrus Zakhar	(1)
38. Gámán Zsigmond	(1)
39. † Gajzágó Salamon	(1)
40. Gajzágóné — Simay Irma	(1)
41. Gajzágó Ferenc	(1)
42. † Gajzágó Manó	(1)
43. † Gopcsa Joáchim	(1)
44. dr. Gopcsa László	(27)
45. dr. Govrik J. Gergely	(28)
46. Görög Joáchim	(2)
47. dr. Gajzágó Béla	(1)
48. dr. Gopcsa Jakab	(2)
49. Harmath Lujza	(8)
50. † dr. Hánusz János	(1)
51. † Höke Lajos	(2)
52. Harmath Domokos	(7)
53. N. Harmath Ilona	(2)
54. Dr. Herrmann Antal	(32)
55. Hornyis Ferenc	(1)

56. Hodoreán János	(2)
57. Horváth Árpád	(1)
58. Hummer Nándor	(1)
59. Dr. Issekutz Gyöző	(3)
60. Ifj. Issekutz Gergely	(1)
61. Dr. Issekutz Hugó	(1)
62. Issekutzné-Wolf Lujza	(1)
63. Izmaél Ferenc	(2)
64. Józsa Jánosné	(5)
65. Józsa János	(6)
66. † Dr. Kuun Géza	(6)
67. Herceg Jenő	(1)
68. Kabdebó Gyula	(1)
69. Koser Szevér	(5)
70. Kiszely Károly	(11)
71. † Karácsonyi Károly	(1)
72. Kritsa Klára	(43)
73. Kritsa Konrád	(5)
74. Kabdebó Ferenc	(1)
75. Kapatán Márton	(2)
76. Kritsa Péter	(9)
77. † Kovács János	(2)
78. Kozma Döme	(1)
79. Kordin Mariska	(1)
80. † Gr. Kornis Viktor	(1)
81. Komáry Erzsébet	(1)
82. Kalocsay Alán	(1)
83. Kritsa Róza	(11)
84. † Kozocsa Tivadar	(2)
85. László Márton	(4)
86. † Lukácsi Kristóf	(10)
87. Dr. Mály István	(8)
88. † Márton Dávid	(18)
89. Moszgofián Chácsádur	(1)
90. Dr. Márki Sándor	(3)
91. † Márkovics Jakab	(58)
92. Dr. Mártonfi Lajos	(1)
93. Dr. Moldován Gergely	(3)
94. † Dr. Molnár Antal	(172)

95.	Gr. Majláth Gusztáv püspök	(1)
96.	Mály Sándor	(1)
97.	Dr. Mangold Henrik	(1)
98.	Molnár Aladár	(1)
99.	Mihályfy Imre	(2)
100.	Mártonfy Márton	(1)
101.	† Murádin János	(2)
102.	Merza Gyula	(84)
103.	† Novák Antal	(2)
104.	Dr. Nuricsán József	(2)
105.	† Lukács Béla	(1)
106.	Dr. Novák Károly	(1)
107.	Névtelen	(196)
108.	Oncs József	(1)
109.	† Orel Máté	(1)
110.	Ornstein József	(2)
111.	Dr. Patrubány Lukács	(64)
112.	Palkovics József altabornagy	(1)
113.	Pál István	(1)
114.	Dr. Purjesz Zsigmond	(1)
115.	Petelei István	(1)
116.	Pappné-Kerekes Emilia	(1)
117.	Papp Gusztáv	(2)
118.	Papp Bogdán	(1)
119.	Papp Mózes	(3)
120.	Páll Bogdán	(1)
121.	† Placsintár Dávid	(3)
122.	Ronai Aross Lajos	(1)
123.	Richter Ede	(1)
124.	Rusz János	(3)
125.	Dr. Réthy László	(1)
126.	Rudnyánszky Gyula	(5)
127.	Simay Gergely	(96)
128.	Simay Gyula	(3)
129.	Sándor József	(1)
130.	† Dr. Salzbauer János	(1)
131.	Sallak Róza	(35)
132.	Dr. Simay János	(36)
133.	Sorbán Kornél	(1)

134.	Dr. Szabó Dénes	(1)
135.	Dr. Szamosi János	(2)
136.	† Dr. Szilágyi Sándor	(1)
137.	Szongott Margit	(2)
138.	Szvacsiná Géza	(1)
139.	† <i>Szongott Kristóf</i>	(387)
140.	Dr. Temesváry János	(58)
141.	† Trefort Ágoston	(1)
142.	† Gr. Teleki Sándor	(1)
143.	† Téglás Gábor	(1)
144.	† Dr. Téli Iván	(1)
145.	dr. Tódor József	(1)
146.	† dr. Torma Miklós	(1)
147.	dr. Turcsa János	(3)
148.	Turcsáné — Placsintár G.	(1)
149.	Turcsa Mihály	(1)
150.	† Törös Tivadar	(11)
151.	Tutsek Anna	(3)
152.	Torma Zsófia	(1)
153.	Tóth Béla	(1)
154.	Tanács József	(1)
155.	Tódorfi Lukács	(1)
156.	Vásárhelyi Boldizsár	(1)
157.	Vikár Béla	(1)
158.	Vas József	(1)
159.	Vámbéry Ármin	(1)
160.	† Vadnai Károly	(1)
161.	Vajna Károly	(3)
162.	Vajna Károlyné	(1)
163.	† Veszely Károly	(1)
164.	† Voith Miklós	(1)
165.	† Voith Antal	(20)
166.	K. Vörös Sándor	(1)
167.	Werner Gyula	(1)
168.	† Wlislócki Henrik	(3)
169.	Wlislócki Henrikné	(2)